

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра податків та фіскальної політики

ЗІНЬКІВ Олесь Миколайович

**Моделі попередження та протидії податковим
ризикам / Models of Prevention and Counteracting
Tax Risks**

спеціальність: 072 - Фінанси, банківська справа та страхування
освітньо-професійна програма - Фіскальне адміністрування

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи ФФАм-21
О. М. Зіньків

Науковий керівник:
к.е.н., доцент В. В. Угрин

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:

" ___ " _____ 20__ р.

Завідувач кафедри
_____ **А. І. Луцик**

ТЕРНОПІЛЬ - 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОДАТКОВИХ РИЗИКІВ	6
1.1. Сутність податкових ризиків та їх класифікація	6
1.2. Особливості моніторингу податкових ризиків як передумова їх попередження і мінімізації	14
Висновки до розділу 1	21
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПОДАТКОВИХ РИЗИКІВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНИХ ЕКОНОМІКО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ.....	23
2.1. Оцінка економічних факторів активізації податкових ризиків в Україні	23
2.2. Аналіз політико-правових факторів податкових ризиків в Україні	30
Висновки до розділу 2	38
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ МОДЕЛЕЙ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА ПРОТИДІЇ ПОДАТКОВИМ РИЗИКАМ	40
Висновки до розділу 3	53
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Розвиток економіки України в останнє десятиліття відбувається в умовах значних політико-економічних загроз та дисбалансів, які негативно позначаються на доходах державного бюджету. Одним із проявів таких негативних тенденцій є активізація податкових ризиків зумовлених сировинним характером національної економіки, зростанням тіньового сектору і корумпованості не лише податкових органів, а в цілому державного чиновницького апарату. Все це актуалізує питання розвитку моделей протидії та попередження податкових ризиків з метою мінімізації втрат державного бюджету від недонадходження податкових платежів.

Проблематиці оцінки та мінімізації податкових ризиків присвятили свої праці такі вітчизняні вчені як В. Вітлінський, Н. Внукова, Н. Гнатишина, В. Гранатуров, О. Десятнюк, М. Клапків, О. Долгий, С. Осадець, А.Скрипник, Д. Штефанич, А. Ястремський. Однак в силу динамічної зміни ситуації в національній економіці пов'язаної з економічними, політичними та пандемічними шоками недостатньо дослідженими залишаються питання розвитку моделей мінімізації податкових ризиків, що вимагає ревізії сучасних підходів до податкового ризик-менеджменту.

Мета і завдання дослідження. Метою випускної кваліфікаційної роботи є поглиблення теоретичних аспектів податкових ризиків та їх моніторингу, а також розробка рекомендацій щодо розвитку моделей протидії і мінімізації ризиків пов'язаних із оподаткуванням.

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність виконання в дослідженні таких завдань:

- дослідити сутність податкових ризиків та провести їх класифікація;
- визначити особливості моніторингу податкових ризиків як передумови їх попередження і мінімізації;
- дати оцінку економічних факторів активізації податкових ризиків в Україні;

- проаналізувати політико-правові фактори податкових ризиків в Україні;
- розробити шляхи оптимізації моделей попередження та протидії податковим ризикам.

Об’єктом дослідження – податкові ризики.

Предмет дослідження – теоретичні та практичні аспекти моніторингу податкових ризиків та факторів що їх активізують.

Методи дослідження. Теоретичну базу дослідження формують праці провідних зарубіжних та вітчизняних учених-економістів і практиків з широкого спектра проблем, пов’язаних з теоріями ризику й оподаткування. Методологія і методика дослідження ґрунтуються на діалектичному та системному підходах до загальнотеоретичного осмислення процесів становлення і функціонування податкової системи та організації управління податковими ризиками. Для досягнення визначеної мети в роботі використано методи аналізу і синтезу, індукції та дедукції, економіко-математичні й статистичні методи.

Інформаційною базою дипломної роботи слугували: праці вітчизняних та зарубіжних вчених, присвячені проблематиці податкового менеджменту; законодавчі і нормативні акти України; статистичні дані Державної служби статистики України; статистичні дані про результати діяльності Державної податкової служби України; звіти Міністерства фінансів України про виконання зведеного бюджету.

Наукова новизна одержаних результатів. Отримані у роботі результати і висновки сприяють розвитку теорії податкових ризиків та підвищенню ефективності управління податковими ризиками у діяльності податкових органів. Зокрема проведено дослідження факторів активізації податкових ризиків в Україні та запропоновано їх групування на економічні фактори і політико-правові фактори. Розроблено рекомендації щодо впровадження блокчейн технологій у систему адміністрування податків та моніторингу податкових ризиків.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані автором результати дослідження можуть бути використані для удосконалення системи управління податковими ризиками в Україні.

Структура магістерської роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг магістерської роботи становить 64 сторінки, основний зміст роботи викладено на 57 сторінках. Робота містить 3 таблиці, 9 рисунків, список використаних джерел включає 60 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОДАТКОВИХ РИЗИКІВ

1.1. Сутність податкових ризиків та їх класифікація

Ризик, на думку вчених, є складовим елементом будь-якої управлінської діяльності, яка залежить від впливу значної кількості факторів та дій контрагентів, котрі важко передбачити у всій повноті і з необхідною точністю [3, с. 3]. Як впливає із наукових досліджень суспільних відносин, «проблема ризику набирає щораз більшого загальноекономічного значення, оскільки ризик сприймається одним із образотворчих чинників сучасного і особливо майбутнього суспільства» [15, с.9].

Є очевидним, що дослідження сутності податкового ризику повинно опиратись на результати глибоких і всебічних теоретичних досліджень. На їх базі упродовж кількох десятиліть інтенсивно формується окрема наука про ризик, що отримала назву ризикологія і трактується як наука про закони й закономірності діяльності систем цілепокладання та цілездійснення стосовно виявлення можливих загроз, які можуть проявлятися у майбутній діяльності, або наука про те, що необхідно робити нині й у майбутньому, щоб досягти успіху за мінімальних зусиль [15].

Етимологічно слово «ризик» в різних мовах пов'язується в першу чергу з появою небезпеки або непевності в різних сферах господарської діяльності та суспільно-економічного буття, на що вказує розвиток спеціальної термінології. Зокрема, «у словниках різних народів слово «ризик» існує у подібних формах і визначеннях змісту. Наприклад, в англійській мові «risk», в албанській «rezik», у болгарській «риск», у чеській «řisiko», у фінській «riski», у французькій «risqué», в італійській «rischio», в німецькій «risiko», в іспанській «riesgo» тощо» [6, с. 14].

На думку дослідників, термін «ризик» походить від латинського терміну «rescum», який в перекладі значить «скеля» або «небезпека» [31, с. 159]. Зв'язок

між даними поняттями не випадковий, адже для мореплавців найбільшою небезпекою вважалося саме зіткнення з прибережною скелею.

Зауважимо, що етимологія поняття «ризик» не зводиться лише до лінгвістичної характеристики його первісного походження, це також і пояснення історії його розвитку та формування як економічної категорії.

Наукові дослідження поняття «ризик» розпочались понад двісті років тому. Більшість вчених побачили сам «корінь ризику передусім у базових загальнонаукових дисциплінах: філософії та економічній теорії» [8, с. 10]. Цим самим, підтверджується факт виникнення ризику набагато раніше, ніж почали відлік свого активного розвитку інші науки, зокрема математика, страхування, банківська справа тощо.

Більшість науковців першоосною виникнення ризику класично вважали непевність. Це пояснювалось тим, що джерелом як непевності так і ризику виступає випадкова подія, яка може повторюватися стосовно окремого об'єкта з невідомістю щодо часу і місця її появи. Тобто, ці два поняття безпосередньо пов'язувались з горизонтом часу: чим триваліший період, тим більшими стають непевність і ризику.

Основним джерелом і прототипом ризику окремі автори визначили стан небезпеки, пояснюючи його як «ступінь можливості настання небезпечної події» [3; 16]. Однак таке визначення не вказувало на інструменти та методи виміру вказаного ступеня. Тому було запропоновано визначення ризику на основі поняття «небезпеки появи у невідомому часі та у невизначеному об'ємі негативних наслідків, що можливо лише на математичній основі» [51].

Прибічники такого підходу вказували, що «початковим етапом процесу виникнення ризику є різного виду небезпеки, які можуть бути різного походження і при певних обставинах, реалізуючись, можуть призводити до збитків та трансформуватись у ризику» [7; 51; 33].

Тривалі спроби пояснення ризику на основі лише непевності, незважаючи на різнобічність пошуків, не отримали свого логічного завершення, передусім, з причини неоднозначного визначення змісту поняття «непевності». Так,

широкого розповсюдження набуло визначення ризику, основане на непевності майбутнього стану, що проявляється через ступінь відхилення від мети діяльності. Таке твердження інтерпретується також у різних варіантах:

- «ризик – можливість появи випадку з результатом відхилення від мети, що відбувається з певною об'єктивною закономірністю» [18, с. 37];
- «ризик – відхилення від визначених ефектів, що виникають в процесі ведення господарської діяльності» [26, с. 815];
- «ризик – це не втрата, якої можна зазнати під час реалізації господарського рішення, а можливість відхилення від мети, заради якої приймалось рішення» [54, с. 11].

Зауважимо, що такий підхід пов'язує поняття ризику з відхиленнями від зазначеної мети, не вказуючи якого ці роду відхилення. Відомо, що наслідками випадкових подій можуть бути відхилення не тільки негативного, а й позитивного характеру.

Водночас ризик слід розглядати як невід'ємний елемент процесу існування будь-якого суб'єкта управлінської діяльності. Відсутність ризику гальмує розвиток кожної системи оскільки знижує її динамічність, а значить і ефективність.

Безумовно, проводити будь-які подальші теоретичні дослідження ризиків в сфері оподаткування доцільно, виходячи із загальних підходів до формування категорії «ризик» та з врахуванням при цьому специфіки побудови і функціонування податкової системи. Так як ризик – це об'єктивно-суб'єктивна економічна категорія, що відбиває ступінь успіху (невдачі) в досягненні цілей з урахуванням впливу контрольованих і неконтрольованих чинників за наявності прямих і зворотних зв'язків, то і проблеми ризику кожної системи, зокрема податкової, мають розглядатися й ураховуватися як при розробці стратегії, так і в процесі виконання оперативних завдань. У кожній ситуації, що пов'язана з ризиком постає питання: що означає доцільний ризик, де межа, що відокремлює доцільний ризик від нерозумного.

Вважаємо, що для дослідження ризиків в сфері оподаткування визначення такої межі не може бути правильним без розуміння умов, що характеризують їх прояв і спричиняють виникнення взагалі та причин зростання протягом останнього періоду розвитку економіки. Основні з них наступні:

- податки є важливим і небезпечним інструментом в розпорядженні держави, керування яким може сприяти або економічному зростанню і суспільному добробуту в країні або ж її занепаду, тобто інструментом забезпечення національної безпеки держави;
- податкові надходження є основним джерелом наповнення бюджету держави – інструменту, що гарантує її стабільність. Тому будь-які проблеми в сфері оподаткування спричиняють ризик невиконання державою своїх функцій;
- процес розбудови податкової системи набув дуже великих швидкостей. Принципово нові шляхи розв'язання поставлених задач і застосування зарубіжного досвіду вимушують застосовувати методи та прийоми, які досі не використовувалися;
- реформування податкової системи, як і будь-який процес трансформації нерозривно пов'язане з виникненням ризиків;
- складність побудови податкових правовідносин виникнення конфліктів між їх суб'єктами;
- для того, щоб розбудова податкової системи була максимально ефективною потрібна нестандартність дій, орієнтація на максимально можливий успіх. На сучасному етапі важливість цього питання по різному розуміють всі суб'єкти оподаткування, тому не дивно, що в їх діях починають з'являтися ознаки, які й породжують наростання рівня ризику взагалі;
- «середовище сфери оподаткування все більше поширюється в усі види суспільної і господарської діяльності, що породжує факти виникнення ризиків, пов'язаних з ними тощо» [10; 7].

Розглянуті особливості прояву ризиків в сфері оподаткування дозволяють підтвердити наявність їх діалектичної об'єктивно-суб'єктивної структури.

Так, суб'єктивність ризику податкової системи зумовлюється тим, що в даній сфері діють реальні люди (представники органів державної влади, платники податків, громадяни) зі своїм досвідом, психологією, інтересами, менталітетом, властивими їм саморегуляцією та можливою мірою засвоєння суспільного статусу.

Об'єктивність ризику ґрунтується на тому що він існує внаслідок об'єктивної, властивої сфері оподаткування категорії непевності, яку спричиняють невизначеність, конфліктність, загрози та небезпека, відсутність вичерпної інформації на момент оцінювання і прийняття рішень тощо.

Зазначена об'єктивно-суб'єктивна структура ризику податкової системи підтверджує наявність основних ознак ризикової ситуації, до яких науковці відносять наявність непевності, необхідність вибору альтернативи та можливість оцінити імовірність здійснення вибраних альтернатив.

Поняття «податковий ризик» широко висвітлюється у науковій літературі, проте, серед підходів авторів немає єдності.

Так, О.Д. Вовчак, досліджуючи податкові ризики з позицій нормативно-правового підходу, під податковими ризиками розуміє це «ймовірні можливості порушення платниками податків чинного податкового законодавства» [4, с. 43].

Гранатуров В. М., Ясенова І. Б. вважають, що під податковим ризиком потрібно розуміти «теоретичну ймовірність того, що внаслідок якихось дій платника певні платежі до бюджету можуть надійти не в повному обсязі або несвоєчасно» [5, с. 88]

Захожай В. Б., Перевалова О. М. дають таке визначення податкового ризику: «податковий ризик – це можливе настання несприятливих правових наслідків для платника податків у результаті дій (бездіяльності) органів держави та органів місцевого самоврядування» [10, с. 33].

Дане визначення передбачає існування податкового ризику як для платників податків – юридичних, але й інших учасників податкових правовідносин.

По-своєму трактують поняття податкових ризиків податкові та митні органи. У їхньому розумінні «податкові ризики – це ймовірність недотримання платником податків податкового та митного законодавства. Встановлена цими органами система управління податковими ризиками використовується під час планування контрольних заходів та виборі податкових перевірок» [7, с. 249].

Вищевикладене дозволяє нам дати визначення податкових ризиків з позиції платника податків – юридичної особи податковий ризик – це ймовірність платника податків зазнати фінансових та інших втрат, пов'язаних із процесом оподаткування внаслідок дій (бездіяльності) органів держави та органів місцевого самоврядування.

З позиції податкового органу податковий ризик – це можливе невиконання покладених законом та податковою політикою держави завдань щодо забезпечення доходної частини бюджету шляхом стягнення податків та зборів.

В науковій літературі [51; 31; 33; 16] використовують різні підходи до класифікації податкових ризиків з визначенням тої чи іншої кількості класифікаційних ознак. Згрупуємо основні підходи до класифікації податкових ризиків в таблиці 1.1

Податковий ризик включає:

- ймовірність додаткових виплат до бюджету в результаті незапланованого підвищення податкових ставок;
- ймовірність втрат у результаті ухвалення податковими інспекторами рішень, які знижують податкові переваги підприємницької організації, тобто. рішень про дострокове скасування наданих податкових пільг;
- значне зростання заборгованості перед бюджетом, яке тягне за собою не лише штрафні санкції, а й можливість зупинення податковими органами всієї діяльності підприємницької фірми, арешту її рахунків, вилучення документації, пов'язаної з господарською діяльністю фірми, та ін. Усе це зрештою може призвести до закриття підприємницької організації;
- імовірність виникнення втрат в результаті допущених податкових помилок з вини працівників бухгалтерії організації.

Таблиця 1.1

Класифікація податкових ризиків

Критерії класифікації	Класифікаційні види податкових ризиків
1. За суб'єктами, які несуть податкові ризики	– ризики платників податків; – ризики держави.
2. За джерелами виникнення	– ризики, що залежать від податкової політики держави; – ризики, зумовлені фінансово-господарською діяльністю платників податків; – політичні; – економічні; – соціальні; – технічні; – організаційні.
3. За факторами виникнення	– внутрішні та зовнішні; – систематичні та несистематичні; – передбачувані та непередбачувані.
4. За величиною можливих втрат	– допустимі; – критичні; – катастрофічні.
5. За видом наступних наслідків	– ризики податкового контролю; – ризики збільшення податкового навантаження; – ризики кримінального переслідування.
6. За джерелами виникнення невизначеності в умовах якої здійснюється діяльність платників податків	– інформаційні ризики; – ризики процесу; – ризики оточення; – репутаційні ризики.
7. За часом дії	– тимчасові (поточні); – постійні.
8. За важливістю результату	– основні; – другорядні.
9. Стосовно податкового законодавства та пов'язаних з ним штрафних санкцій	– спекулятивний податковий ризик; – чистий податковий ризик.
10. По відношенню до платника податків – юридичної особи	– ризик неплатоспроможності (несвоєчасне виконання податкових зобов'язань); – ризик втраченої вигоди (фінансові втрати від сплати штрафів та пені за податковими платежами);

*Складено автором на основі [51; 31; 33; 16]

Предметом дослідження виступає комплекс теоретичних та методологічних проблем, пов'язаних із впливом податкових ризиків у системі сучасного оподаткування.

Як об'єкт дослідження обрано інформацію, що забезпечує ефективність розрахунків за зобов'язаннями платника податків перед бюджетом та прийняття своєчасних рішень щодо зниження податкових ризиків.

Податкові ризики для держави мають особливе значення. Податки, будучи одним із атрибутів держави, не лише забезпечують формування державного грошового фонду шляхом вилучення частини доходів організацій та громадян для створення матеріальних умов функціонування держави та виконання ними власних функцій, але також виконують перерозподіл національного доходу, регулювання та стимулювання економіки.

Податкові ризики як держави, і платників податків визначаються переважно одними й тими самими чинниками, які можна підрозділити на внутрішні і його зовнішні.

Внутрішні чинники для юридичних – це їхня власна діяльність з податкового планування, для держави – податкова політика, яку вони проводять.

Зовнішні чинники для платників податків – юридичних осіб – це зміни умов оподаткування, для держави – формування та функціонування міжнародних офшорних зон. Одночасно та рівноспрямовано для них діє ще один зовнішній фактор – світова кон'юнктура цін на продукцію, що експортується.

Розгляд поняття «податковий ризик» дозволяє дійти висновку, що визначає якісно відокремлене явище у сфері оподаткування. Причинами, що породжують податкові ризики, може бути як дії платника податків, і дії держави. При цьому податкові ризики зумовлюються невизначеністю податкового законодавства та правозастосовної практики і можуть бути суттєвим фактором у характеристиці податкової системи.

1.2. Особливості моніторингу податкових ризиків як передумова їх попередження і мінімізації

Основною ознакою податкових ризиків держави правомірно вважається ймовірність настання негативних наслідків, пов'язаних із фінансовими втратами, що виникають внаслідок можливого скорочення надходжень податкових платежів до бюджетної системи, а також іншими негативними подіями чи діями правового, соціального, психологічного та іншого характеру (зниження податкової конкурентоспроможності, скорочення виробництва окремих видів товарів, робіт, послуг та ін.).

Так, великі фінансові втрати бюджету внаслідок податкових неплатежів можуть призвести до порушення податковими органами процедури банкрутства компанії і, як наслідок, до соціальної напруги в суспільстві. Наприклад, для забезпечення більш точного виконання бюджету у планових податкових надходженнях має бути закладено ступінь ризику недоїмок за податковими зобов'язаннями платників податків, а також враховано суми, що випадають внаслідок зниження податкових ставок, надання податкових пільг, преференцій та інших звільнень [22, с. 312].

Водночас державними органами повинні оцінюватися і податкові ризики платників податків, пов'язані з можливістю їх фінансових втрат внаслідок передбачуваного запровадження нових податків, підвищення податкових ставок, скасування податкових пільг та інших дій держави. Дійсно, запроваджуючи нові податки, підвищуючи податкові ставки, а часто вносячи, здавалося б, і незначні зміни до податкового законодавства або своєчасно не виправляючи чинні закони, держава завжди ризикує недорахуватися податкових надходжень. Загальновідомо також, що за надмірного посилення податкового навантаження на економіку певна частка платників податків неминуче йде в тіньову економіку, інші ж, залишаючись в «легальному» становищі, намагаються мінімізувати свої податкові зобов'язання. Внаслідок таких дій платників податків втрати податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів можуть значно перевищувати

надходження від запровадження нового податку, підвищення податкових ставок чи скасування податкових пільг.

Одним із важливих напрямів оптимізації податкових ризиків держави є розробка їхнього ефективного моніторингу.

Сьогодні в Україні діяльність у сфері моніторингу податкових ризиків на макрорівні обмежується контролем за податковими надходженнями, здійснюваним податковими органами у взаємодії з органами казначейства і, зазвичай, зводиться до обліку податкових надходжень до бюджету. Єдине організаційно-методичне забезпечення моніторингу податкових ризиків держави відсутнє, а наявні вказівки, які зобов'язують проводити дослідження бюджетних втрат, не містять комплексного та системного підходу та відрізняються окремими рекомендаціями щодо аналізу податкових надходжень та розрахунку бюджетних втрат у результаті надання лише податкових пільг.

Загалом наука, що займається вивченням причин виникнення та форм прояву податкових ризиків, пропонує цілу низку ефективних інструментів протидії ризикам. Їхнє окреме застосування дає можливість успішно вирішувати проблеми на мікроекономічному рівні.

Макроекономічне ж дослідження антиризикових заходів спостерігається лише наприкінці 1980-х рр. [6]. Незважаючи на суттєві наукові доопрацювання щодо антиризикових заходів на макрорівні, сфера їх аналізу у податковому середовищі залишається малодослідженою. Наприклад, теоретично досі не сформована система організації моніторингу податкових ризиків держави, що проводиться з метою попередження та оптимізації ризиків податкової системи, не обґрунтовано вибір оптимальних варіантів захисту від них. Ефективний моніторинг податкових ризиків держави необхідний для підвищення точності прогнозування надходження податкових доходів до бюджетної системи та правильного відбору об'єктів (при вдосконаленні податкового законодавства), які потребують фінансової підтримки держави у формі надання податкових пільг та преференцій або їх скасування у разі неефективності.

Під моніторингом прийнято розуміти систему заходів, що дозволяють безперервно стежити за станом об'єкта, що досліджується, реєструвати його найважливіші характеристики, оцінювати їх, оперативно виявляти результати впливу на об'єкт різних процесів і факторів. Моніторинг є інструментом ухвалення управлінських рішень. В основі організації та проведення моніторингу лежить механізм, що реалізує на практиці принципи податкової політики в умовах необхідності підвищення ефективності управління податками в масштабі країни та окремих її територій (рис. 1.1).

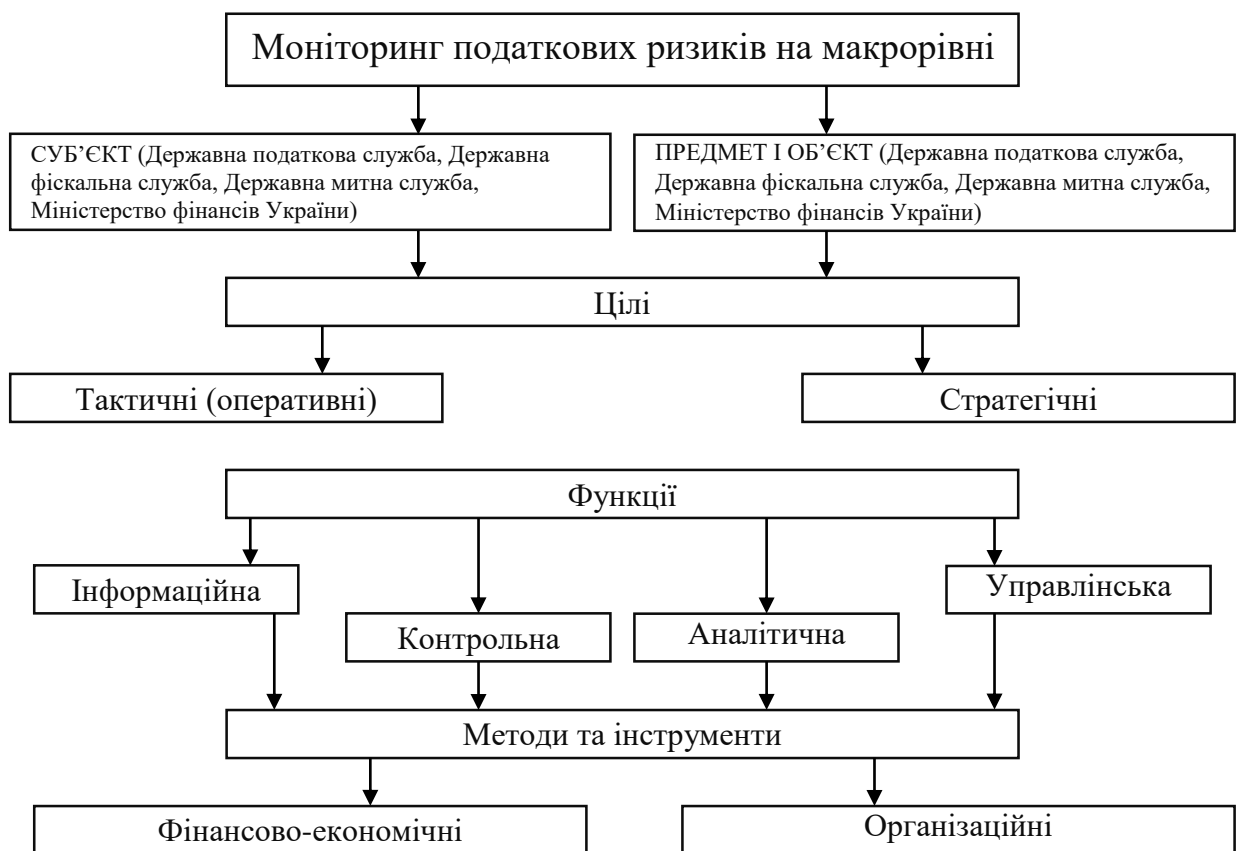

Рис. 1.1. Структурно-логічна схема системи моніторингу податкових ризиків [44, с. 41]

Об'єктом моніторингу слід розглядати в цілому податкову систему держави і податкові ризики, що виникають у процесі її управління. Суб'єктами моніторингового дослідження є податкові відомства, Міністерство фінансів, Державна податкова служба та інші державні органи. На практиці застосування моніторингу полягає в тому, що суб'єкт, який здійснює моніторинг, на

безперервній основі надходить інформації про об'єкт моніторингу має можливість вживати заходів щодо управління об'єктом з метою підвищення ефективності його функціонування або доведення до певних норм.

Цілі моніторингового дослідження щодо масштабності та довготривалості їх досягнення розглядаються як тактичні так і стратегічні. Тактичні цілі спрямовані на забезпечення необхідною інформацією для виявлення реальних податкових надходжень до бюджетної системи та негативних наслідків, що виникають у зв'язку з недосконалістю податкового законодавства, зміною економічної кон'юнктури, використанням платниками податків агресивних методів податкового планування.

Стратегічні цілі спрямовані на прийняття рішень щодо підвищення ефективності управління податками у масштабі всієї країни або окремих її територій. Досягнення цілей моніторингового дослідження здійснюється через реалізацію функцій, а саме: інформаційної, аналітичної, управлінської та контрольної.

Виконуючи інформаційну функцію, моніторинг податкових ризиків на макрорівні покликаний забезпечувати органи державної влади оперативними даними про податкову систему в цілому, про окремі елементи податкової системи, а також окремих платників податків. Аналітична функція полягає у оцінці відповідності умов функціонування податкової системи заздалегідь встановленим параметрам.

На наш погляд, найбільш чітко дана функція відображається при аналізі зіставлення фактичних надходжень податків з їх прогнозними значеннями, при виявленні ефективності реалізації фіскального призначення податків.

Аналітична функція моніторингу сприяє виявленню та аналізу податкових ризиків, пов'язаних із зміною макроекономічних показників, змінами та недосконалістю податкового законодавства, використанням «податкових схем» платниками податків.

Контрольна функція пов'язана з необхідністю здійснення державними органами, зокрема Державною податковою службою, нагляду за повнотою та

своєчасністю сплати податків. У разі моніторинг є інструментом забезпечення податкової дисципліни. Наприклад, податковий контроль дозволяє виявити факти зловживання пільгами та масштаби даних зловживань, що свідчить про вади чинних норм податкового законодавства та сприяє прийняттю адекватних рішень щодо внесення змін та доповнень до податкового законодавства.

Управлінська функція моніторингу визначається тим, що сприяє ухваленню рішень суб'єктами управління податковою системою. Так, наприклад, для податкових органів результат моніторингу податкових ризиків платника податків полягає у формуванні групи платників податків з найбільшим податковим ризиком, щодо якої мають бути здійснені контрольні заходи.

Результатом моніторингу податкових ризиків держави може стати ухвалення рішень щодо внесення змін та доповнень до податкового законодавства. Сучасні реалії змушують приділяти особливу увагу методам і інструментам організації моніторингу податкових ризиків, що застосовуються в державі.

Методи виступають способами практичного здійснення функцій та представлені фінансово-економічними та організаційними методами. До фінансово-економічних методів належать: метод опитування, структурного аналізу, прямого рахунку, аналітичний, експертний та ін. Інструментами при цьому виступають: анкетування, проведення розрахунків, математичний інструментарій, висновки експертів.

Організаційні методи реалізуються через комплекс заходів адміністративного характеру, що забезпечують організацію процесу моніторингу податкових ризиків на різних рівнях бюджетної системи, а також взаємодію та взаємозв'язок усіх рівнів органів влади. До них відносяться: розробка нормативних документів, проведення роз'яснювальної роботи, встановлення відповідальності, обмеження повноважень, організація процесу моніторингу, складання алгоритму його проведення. Інструментами при цьому виступають: накази, інструкції, листки опитувань, семінари, санкції та ін.

Моніторинг, являючи собою систему діяльності, має бути певним чином організований. Слід одразу наголосити, що моніторинг податкових ризиків держави не тотожний контролю податкових органів за податковими надходженнями до бюджетної системи. Моніторинг як система діяльності набагато ширший (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Порівняльна характеристика понятійного апарату податкового контролю та податкового моніторингу

Системо утворюючі ознаки	Контроль	Моніторинг
Сутність	Форма нагляду	Метод комплексного дослідження податкової системи у динаміці
Ціль	Контроль за дотриманням законодавства про податки та збори для забезпечення податкових надходжень до бюджетної системи	Підвищення точності прогнозування надходження податкових доходів до бюджетної системи та подальшого правильного відбору (при вдосконаленні податкового законодавства) об'єктів, що потребують фінансової підтримки держави у формі надання податкових пільг і преференцій, або скасування їх у разі неефективності, а також підвищення (зниження) податкових ставок та інших інструментів
Суб'єкт	Державна фіскальна служба	Державна податкова служба, Державна митна служба, Міністерство фінансів України
Об'єкт	Платники податків	Податкова система
Предмет	Фінансово-господарська діяльність платників податків	Податкові ризики держави
Завдання	Забезпечення достовірності декларованих показників фінансово-господарської діяльності та податків реальним показникам. Забезпечення своєчасного надходження податків у повному обсязі. Зменшення рівня «тіньової» економіки.	Дослідження причин виникнення та форм прояву податкових ризиків. Відстеження та систематизація «прогалін» податкового законодавства. Прийняття управлінських рішень щодо оптимізації податкових ризиків. Аналіз ефективності податкової системи для виявлення тенденцій, причин та перспектив її розвитку

Побудовано автором на основі [22; 44; 47]

Таким чином, ефективний податковий моніторинг, що базується на аналізі та обробці інформації про податкові надходження до бюджетної системи,

систематизованому досвіді виявлення податкових схем, оцінці ймовірності їх використання, аналізі фінансово-господарської діяльності платників податків, дозволяє виявити «зони ризику» та оцінити їх наслідки для всіх рівнів бюджетної системи

З метою досягнення системності у здійсненні моніторингу податкових ризиків держави автором було розроблено алгоритм дій, послідовність та реалізація якого передбачає вирішення кожного з певних завдань у межах окремих взаємозалежних блоків. Кожен блок включає кілька послідовних етапів (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Алгоритм моніторингу податкових ризиків держави [44, с. 43]

Завдання	Етап	Алгоритм дій
Блок 1. Ідентифікація Завдання: планування податкових ризиків, виявлення форм їхнього прояву, дослідження причин виникнення	1	Визначення предмета дослідження; постановка цілей моніторингу; вибір правильних принципів та методів його проведення; аналіз нормативно-правової бази.
	2	Формування інформаційної бази; обробка та аналіз інформації; виявлення реальних податкових надходжень до бюджетної системи та негативних наслідків, що виникають у зв'язку з недосконалістю податкового законодавства, зміною економічної кон'юнктури, використанням платниками податків податкових схем.
	3	Виявлення та ідентифікація податкових ризиків, визначення факторів, що впливають на причини та фактори їх виникнення.
Блок 2. Діагностика Завдання: аналіз та оцінка податкових ризиків	4	Визначення ймовірності виникнення податкових ризиків держави (якісний аналіз)
	5	Оцінка величини податкових ризиків, визначення розміру можливих фінансових втрат як за окремими видами (групами) ризиків, так і в цілому по всій їхній сукупності (кількісний аналіз)
Блок 3. Корекція Завдання: розробка напрямів оптимізації податкових ризиків, прийняття рішень щодо підвищення ефективності управління податками	6	Вироблення управлінських рішень за результатами моніторингу
	7	Складання звіту

У рамках моніторингу велике значення належить аналізу та систематизації існуючих та потенційних способів податкової оптимізації, мінімізації, а також

ухилення від сплати податків та зборів, адже дієвість механізмів управління податковими ризиками безпосередньо залежить від успішності виявлення «больових точок» податкової системи: чи то законодавство чи поведінка окремих платників податків.

Практика показує, що податкові зобов'язання будь-якого суб'єкта господарювання безпосередньо залежать від рівня виробничо-економічного розвитку. У цьому особливе місце слід приділяти фінансового аналізу діяльності суб'єктів господарювання.

Водночас різним видам економічної діяльності відповідає специфічний рівень показників фінансово-господарської діяльності: витрат на виробництво та реалізацію одиниці продукції, рентабельності, платоспроможності, ліквідності, податкових зобов'язань та ін. Більше того, навіть у рамках однотипного виду економічної діяльності декларований рівень податкових зобов'язань різними платниками податків має значні відхилення, що може бути результатом застосування різних схем мінімізації оподаткування. При цьому найчастіше в рамках одного сектора застосовуються однотипні податкові схеми, що зумовлено єдиними способами ведення фінансово-господарської діяльності.

Висновки до розділу 1

На основі аналізу теоретичних підходів до визначення сутності податкових ризиків можемо зробити висновок, що податкові ризики з позиції платника податків – юридичної особи – це ймовірність платника податків зазнати фінансових та інших втрат, пов'язаних із процесом оподаткування внаслідок дій (бездіяльності) органів держави та органів місцевого самоврядування. З позиції податкового органу податковий ризик – це можливе невиконання покладених законом та податковою політикою держави завдань щодо забезпечення доходної частини бюджету шляхом стягнення податків та зборів.

Розглянуті особливості прояву ризиків в сфері оподаткування дозволяють підтвердити наявність їх діалектичної об'єктивно-суб'єктивної структури. Так, суб'єктивність ризику податкової системи зумовлюється тим, що в даній сфері

діють реальні люди (представники органів державної влади, платники податків, громадяни) зі своїм досвідом, психологією, інтересами, менталітетом, властивими їм саморегуляцією та можливою мірою засвоєння суспільного статусу. Об'єктивність ризику ґрунтується на тому що він існує внаслідок об'єктивної, властивої сфері оподаткування категорії непевності, яку спричиняють невизначеність, конфліктність, загрози та небезпека, відсутність вичерпної інформації на момент оцінювання і прийняття рішень тощо.

Попередження та протидія активізації податкових ризиків може бути реалізована в рамках податкового моніторингу, під яким прийнято розуміти систему заходів, що дозволяють безперервно стежити за станом об'єкта, що досліджується, реєструвати його найважливіші характеристики, оцінювати їх, оперативно виявляти результати впливу на об'єкт різних процесів і факторів. Моніторинг є інструментом ухвалення управлінських рішень. В основі організації та проведення моніторингу лежить механізм, що реалізує на практиці принципи податкової політики в умовах необхідності підвищення ефективності управління податками в масштабі країни та окремих її територій.

Податковий моніторинг дає змогу підвищити точність прогнозування надходження податкових доходів до бюджетної системи та подальшого правильного відбору (при вдосконаленні податкового законодавства) об'єктів, що потребують фінансової підтримки держави у формі надання податкових пільг і преференцій, або скасування їх у разі неефективності, а також підвищення (зниження) податкових ставок та інших інструментів податкової політикию.

На практиці податковий моніторинг реалізується шляхом дослідження причин виникнення та форм прояву податкових ризиків, відстеження та систематизація «прогалін» податкового законодавства, прийняття управлінських рішень щодо оптимізації податкових ризиків, аналізу ефективності податкової системи для виявлення тенденцій, причин та перспектив її розвитку.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ПОДАТКОВИХ РИЗИКІВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНИХ ЕКОНОМІКО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

2.1. Оцінка економічних факторів активізації податкових ризиків в Україні

Теоретичне осмислення сутності податкових ризиків дало змогу зробити висновок про те, що для держави результатом прояву податкового ризику є зменшення надходжень до державного бюджету. Тому основний акцент в даному параграфі буде зосереджений на аналізі динаміки і структури податкових надходжень до Державного бюджету України та визначенні причин і факторів їх зміни.

Так, на наш погляд, одним із основних факторів впливу на динаміку податкових надходжень є загальна економічна кон'юнктура, погіршення якої може призвести до зменшення обсягів податкових надходжень до Державного бюджету України.

Однак, перш ніж перейти до аналізу впливу економічної кон'юнктури на динаміку податкових надходжень в Україні, вважаємо за необхідне звернути увагу на методичку порівняльної характеристики макроекономічних показників національної економіки. Так, зважаючи на те, що в економіці України досить часто трапляються економічні кризи, які закінчуються значною девальвацією національної валюти, зауважимо, що в такому випадку певного викривлення зазнають ключові макроекономічні індикатори. Зважаючи на те, що економіка України є імпортозалежною, а податок на додану вартість з ввезених в Україну товарів сплачується з вартості товарів, яка є конвертованою з іноземної валюти в національну, то у випадку девальвації національної валюти номінальний обсяг сплати ПДВ з імпорту може збільшитися навіть за умови зменшення імпорту. Такі тенденції можуть бути присутніми при порівнянні й інших

макроекономічних показників, тому на наш погляд, для коректного порівняння динаміки макроекономічних показників та податкових надходжень в Україні доцільно конвертувати значення таких показників в іноземну валюту, зокрема долар США.

Що ж стосується показника економічної кон'юнктури, то в науковій літературі використовуються різні підходи щодо його розрахунку, однак в основному зводяться до визначення певного інтегрального показники. Разом з тим багато науковців динаміку економічної кон'юнктури оцінюють за допомогою динаміки зміни обсягів ВВП, з чим ми погоджуємося, адже ВВП, по суті, уособлює в собі ті показники, які характеризують процеси виробництва, споживання та інвестицій.

Таким чином, на рисунку 2.1 наведемо динаміку темпів приросту ВВП та обсягу податкових надходжень до Державного бюджету України (рис. 2.1).

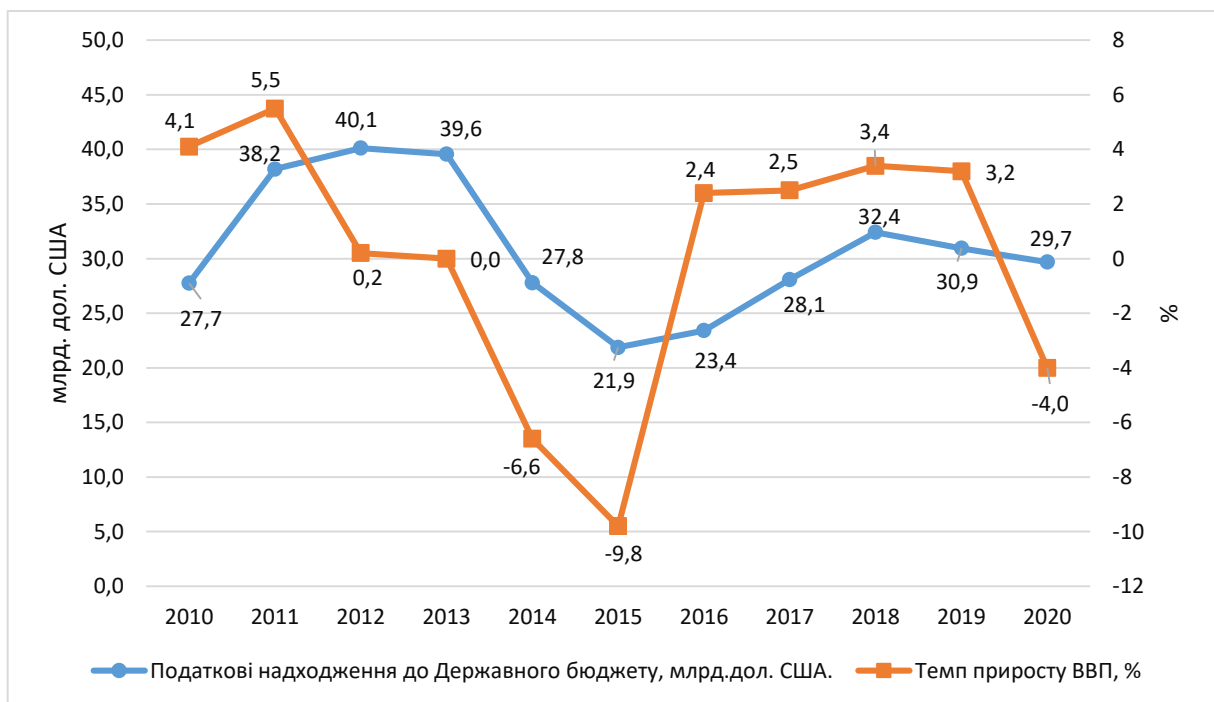

Рис. 2.1. Динаміка темпів приросту ВВП України та обсягу податкових надходжень до державного бюджету у 2010-2020 роках*

Побудовано автором за даними Державної казначейської служби України [34] та Державної служби статистики України [36]

Як свідчать дані рисунку 2.1 між темпами приросту ВВП та динамікою податкових надходжень до Державного бюджету України є досить тісний зв'язок, який відображає пропорційне зниження податкових надходжень у випадку зниження темпів приросту ВВП. Такі тенденції є добре помітними під час економічної кризи, коли економічна кон'юнктура погіршується. Так, у зв'язку з анексією Криму та війною з Російською Федерацією на Донбасі Україна зазнала значних економічних втрат, що пов'язані не тільки із зменшенням виробничих потужностей окупованих міст Донбасу, але й із фактичною втратою найбільшого ринку збуту українських товарів – російського ринку. Окрім цього, варто звернути увагу на наслідки гібридної війни, які призвели до підвищення вартості імпортних енергоносіїв та скорочення промислового виробництва в державі.

Дані рисунку 2.1 також свідчать про те, що обсяги податкових надходжень до Державного бюджету станом на 2020 рік ще не досягли довоєнного рівня, адже в 2013 році обсяг податкових надходжень склав 39,6 млрд. дол. США, а в 2019 році – 30,9 млрд. дол. США, що становить 78,2% від рівня 2013 року.

Такі тенденції пов'язані із неефективною політикою економічного розвитку України, адже в державі фактично не відбувається стимулювання розвитку промисловості з високою часткою доданої вартості, яка дозволила б розвивати внутрішній ринок, зменшити залежність від імпорту та розширити базу оподаткування податку на прибуток підприємств.

Аналізуючи розвиток вітчизняної промисловості за останні двадцять років можемо зробити висновок, що її частка у структурі ВВП поступово зменшується (рис. 2.2). Так, як свідчать дані рисунку 2.2 частка переробної промисловості у структурі ВВП у 2001 році становила 35,7%, а у 2020 році – лише 10,1%. Зменшення частки переробної промисловості у структурі ВВП призводить до скорочення кількості промислових підприємств, а отже до звуження бази оподаткування не лише податком на прибуток, але й податком на доходи фізичних осіб, адже разом із скороченням кількості підприємств скорочується кількість робочих місць.

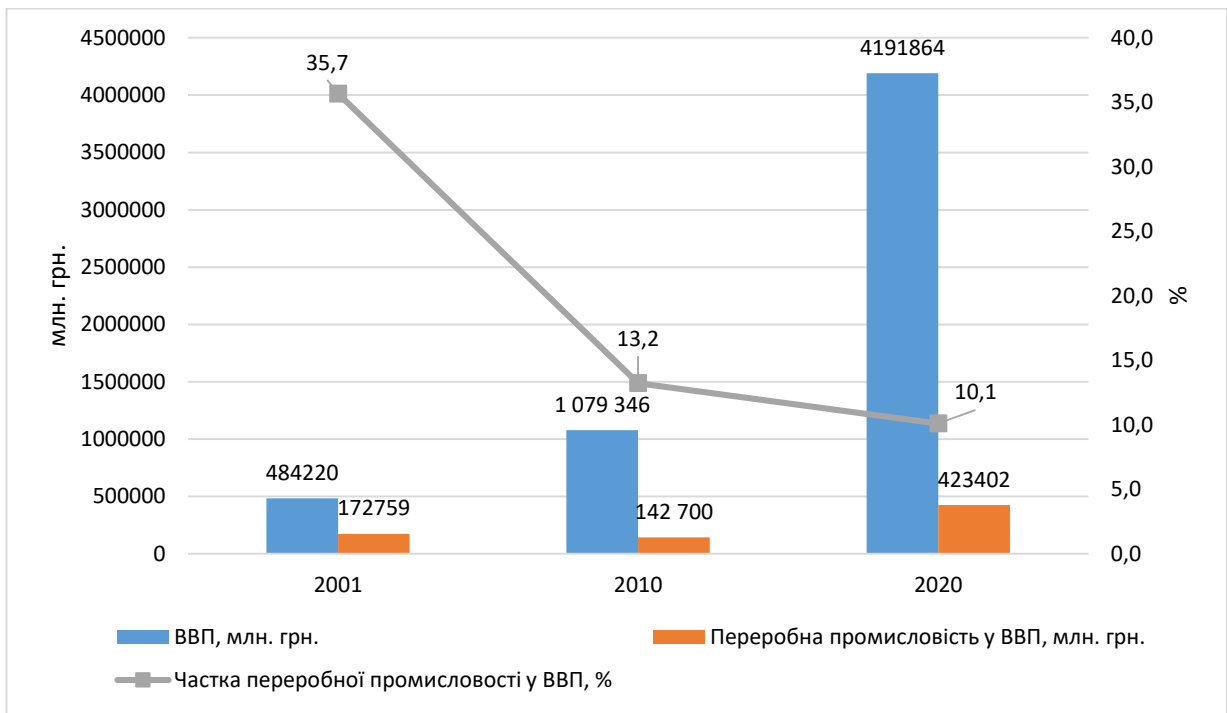

Рис. 2.2. Динаміка частки переробної промисловості у структурі ВВП України у 2001-2020 роках

Побудовано автором за даними Державної служби статистики України [36]

Структура ВВП та макроекономічна кон'юнктура визначають структуру і динаміку податкових надходжень до державного бюджету, де основну частку складають податок на додану вартість, податок на доходи фізичних осіб та акцизний податок (рис. 2.3), тобто за підсумками 2020 року податки на споживання склали 81,8% від сукупних податкових надходжень. Більше того, як свідчать дані рисунку 2.3 у 2018 році частка непрямих податків в податкових надходженнях склала 85%, що є найвищим показником за досліджуваний період.

Така структура оподаткування в Україні породжує певні податкові ризики для держави, що визначаються кон'юнктурою світових товарних ринків, демографічною ситуацією та рівнем добробуту населення, яке і є основним споживачем товарів в державі.

Вагомим податковим ризиком в цьому контексті є ризик зміни динаміки імпорту, адже обсяг імпорту визначає обсяг надходження податку на додану вартість з товарів ввезених на територію України.

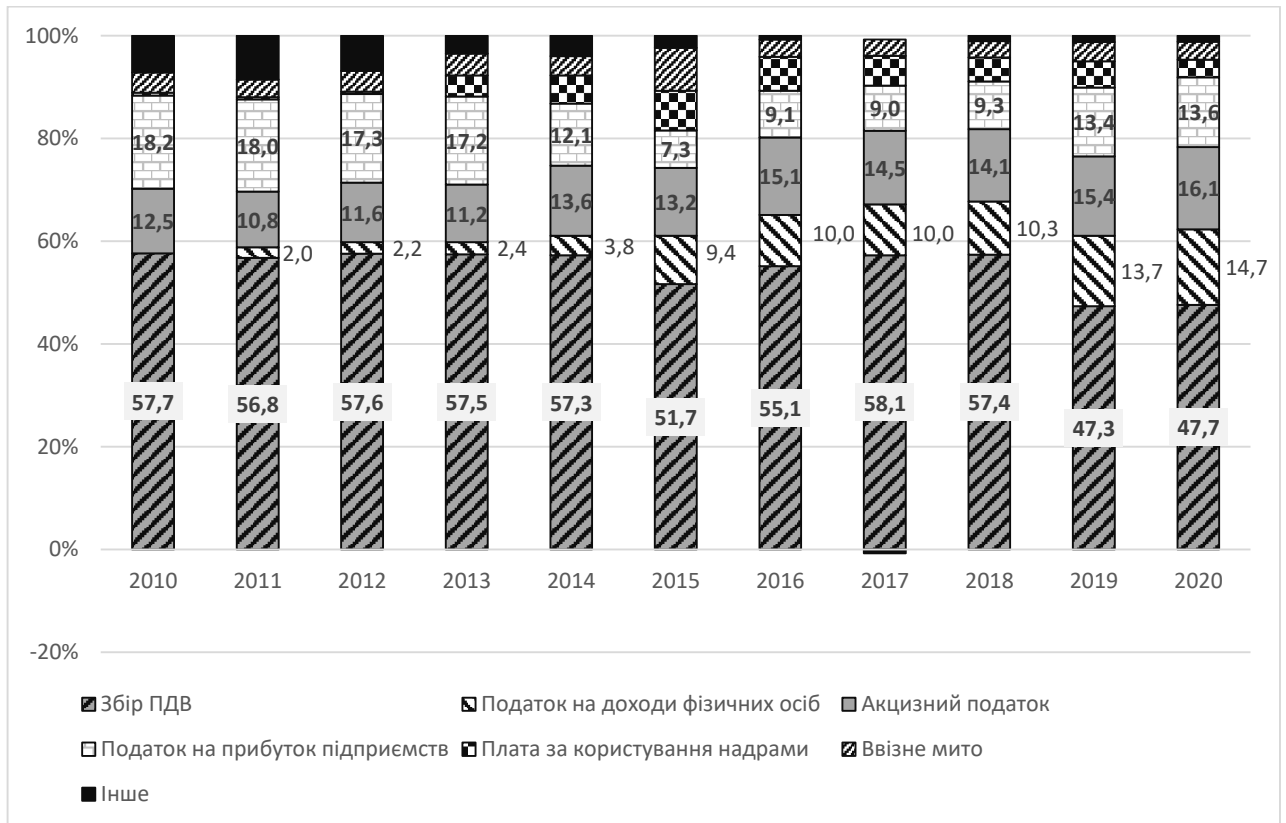

Рис. 2.3. Структура та динаміка податкових надходжень до Державного бюджету України у 2010-2020 роках

Побудовано автором за даними Державної казначейської служби України [34]

Так, до 2020 року частка ПДВ з товарів ввезених на територію України коливалася в межах 54-58%, що підвищувало важливість зростання обсягу імпорту для наповнення Державного бюджету України. Про таку важливість свідчить динаміка імпорту товарів в Україну та динаміка обсягу надходжень від ПДВ з імпортних товарів до державного бюджету (рис. 2.4).

Як свідчать дані рисунку 2.4 динаміка імпорту товарів визначає динаміку надходжень ПДВ від імпорту. Разом з тим, зауважимо, що не зважаючи на те, що імпорт є причиною зростання надходжень до Державного бюджету України, такі тенденції є негативним явищем для розвитку національної економіки, адже збільшення імпорту призводить до витіснення вітчизняних товарів з внутрішнього ринку, скорочення обсягу виробництва і, в підсумку, скорочення кількості робочих місць. Тобто збільшення імпорту призводить до звуження внутрішньої бази оподаткування.

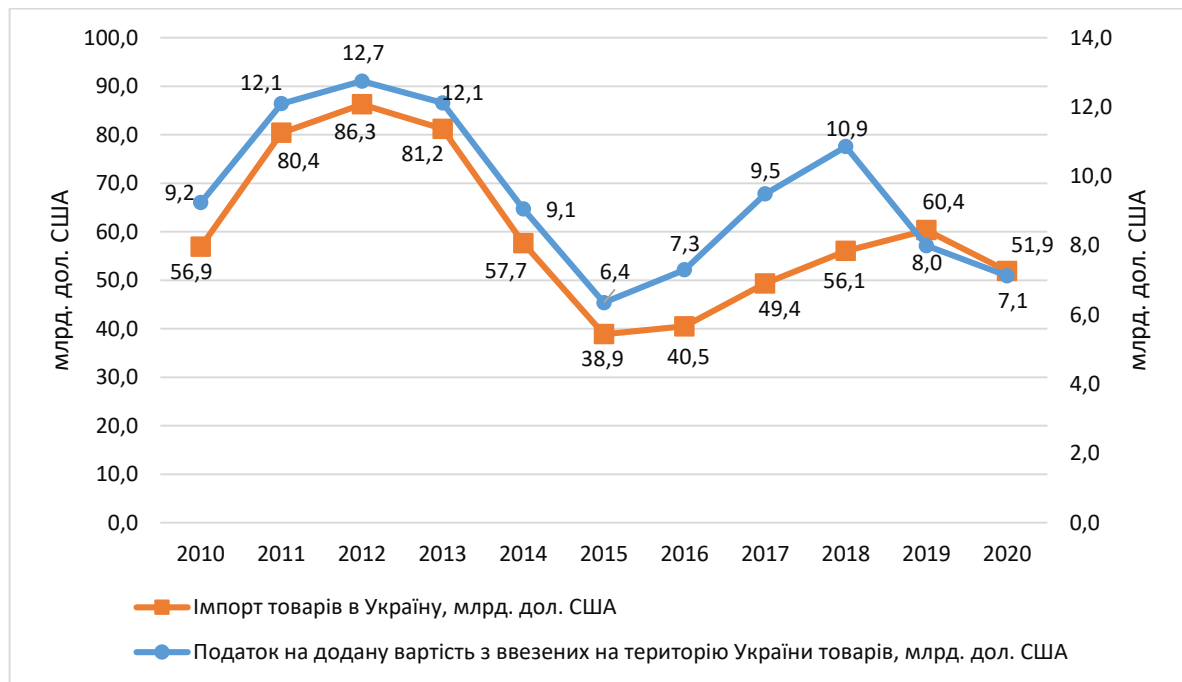

Рис. 2.4. Динаміка обсягу імпорту товарів в Україну та обсягу надходження ПДВ до Державного бюджету у 2010-2020 роках

Побудовано автором за даними Державної казначейської служби України [34] та Державної служби статистики України [36]

Зниження обсягів імпорту товарів в Україну призводить до зменшення надходжень до Державного бюджету від сплати ПДВ з імпортованих товарів, що можемо спостерігати у 2020 році, коли внаслідок карантинних обмежень було розірвано міжнародні ланцюги поставок та знизився попит на імпортовані товари з боку населення.

Одним із важливих економічних факторів, які впливають на обсяги податкових надходжень до державного бюджету є динаміка прибутковості вітчизняних підприємств з яких стягується податок на прибуток.

Прибутковість вітчизняних підприємств залежить від загальної економічної кон'юнктури, яка визначає попит на вироблені товари, що відповідно є основою для формування прибутку підприємств.

Погіршення економічної кон'юнктури та економічна криза в цілому призводить до збиткової діяльності підприємств, що в свою чергу призводить до

припинення сплати податків на прибуток, адже в кризові періоди багато підприємств не отримують прибутку повністю (рис. 2.5).

Дані рисунку 2.5 свідчать, що у 2013-2014 роках фінансовий результат діяльності вітчизняних підприємств був негативним, що було зумовлено економічною кризою в Україні внаслідок анексії Криму та війни на Донбасі з Російською Федерацією. Зниження фінансового результату вітчизняних підприємств призвело до зниження обсягів сплати податку на прибуток

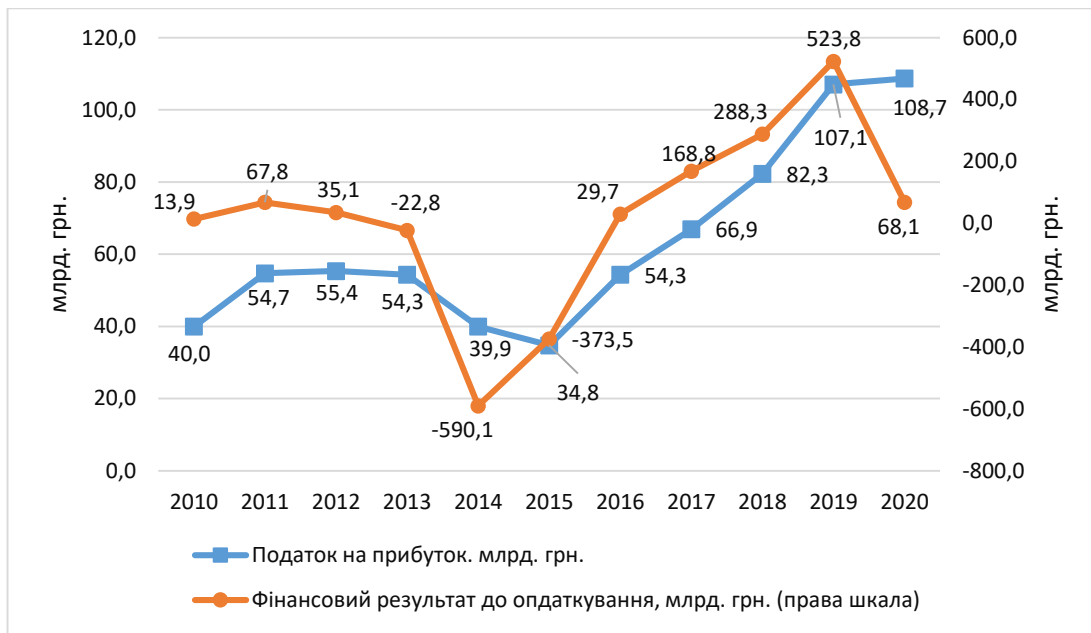

Рис. 2.5. Динаміка фінансового результату вітчизняних підприємств та обсягу податкових надходжень до Державного бюджету України від податку на прибуток у 2010-2020 роках

Побудовано автором за даними Державної казначейської служби України [34] та Державної служби статистики України [36]

Дані рисунку 2.5 свідчать, що в період пандемії COVID-19 фінансовий результат вітчизняних підприємств знизився, що призвело до скорочення темпів приросту надходжень до Державного бюджету України від податку на прибуток.

Таким чином, підсумовуючи вищенаведене, зауважимо, що економічні фактори податкових ризиків мають суттєвий вплив на динаміку податкових надходжень до Державного бюджету України. Основний вплив економічні фактори мають на базу оподаткування, адже зменшення економічної активності,

зниження фінансових результатів діяльності підприємств зниження реальної заробітної плати призводить до зниження сукупного попиту, що знижує рівень споживання та виробництва.

Окрім цього неефективна та нееластична економічна політика підвищує негативний вплив економічних факторів на динаміку податкових надходжень до Державного бюджету України, адже відсутність заходів щодо стимулювання виробництва, розвитку малого і середнього бізнесу та створення нових робочих місць не сприяє розширенню бази оподаткування. Також акцентування уваги на збільшенні непрямого оподаткування є негативним фактором для довгострокових трендів податкових надходжень до Державного бюджету України, адже зменшення кількості населення, зменшення обсягу споживання, зменшення обсягу імпорту внаслідок тих чи інших обмежень або зміни кон'юнктури міжнародної торгівлі несе ризики зниження обсягу податкових надходжень. Тому макроекономічна політика в цілому і фіскальна політика зокрема повинна бути спрямована на розвиток виробництва, створення підприємств, збільшення робочих місць, що дозволить розширити базу як прямого так і не прямого оподаткування.

2.2. Аналіз політико-правових факторів податкових ризиків в Україні

Політико-правові фактори активізації податкових ризиків, які призводять до зменшення обсягів податкових надходжень до Державного бюджету України, на наш погляд мають значно більший негативний вплив, ніж економічні фактори.

Основним, на наш погляд, політико-правовим фактором податкових ризиків є тіньові економічні відносини, які не лише суттєво звужують базу оподаткування, а призводять до зростання кількості випадків ухилення від сплати податків.

Однією з причин існування тіньової економіки є стійка невідповідність певних сфер та видів економічної діяльності чинним правовим та моральним інститутам. В основі такого положення лежить прагнення окремих членів

товариства привласнити дохід, прихований ними від оподаткування. Рівень розвитку цієї причини обумовлений дією факторів, як економічних (наприклад, високий рівень оподаткування, що стимулює приховування частини доходу), так і моральних, що відображають стан правової культури, дотримання громадянами етичних норм тощо.

Інша причина пов'язана з асинхронністю якісних змін економічних та правових інститутів суспільства. Відомо, що будь-яка економічна система розвивається відповідно до об'єктивних економічних законів. У реальному житті об'єктивний характер економічного розвитку проявляється лише через суб'єктивну діяльність людей. Останні повинні пізнати об'єктивну сутність та механізм економічного розвитку та відобразити це у певних нормах, що регламентують та впорядковують економічну діяльність. Але оскільки об'єктивний процес економічного розвитку відбувається постійно і безперервно, а для його пізнання та суб'єктивного відображення в нормативно-правових актах потрібен певний час, то між об'єктивною економічною реальністю та її суб'єктивним відображенням завжди існуватиме певний тимчасовий лаг, що викликає у кожний конкретний момент часу невідповідність економічної та правової систем.

Крім того, правотворча діяльність має дискретний характер, що також веде до зазначеної невідповідності. Для сучасного суспільства принципово важливою причиною існування тіньової економіки є також «фіаско» ринку. Воно проявляється насамперед у тому, що окремі суб'єкти можуть монополізувати економічну владу та інформацію і, тим самим, створити умови для отримання в результаті своєї діяльності наддоходів шляхом усунення конкурентів найчастіше протиправними методами. Дія ринкового механізму неминуче позбавляє частини членів суспільства можливості легально заробити собі кошти існування, об'єктивно змушуючи їх шукати альтернативні джерела доходів, зокрема, у тіньовому секторі. «Фіаско ринку» проявляється також і в тому, що товаром стають конкретні дії та рішення чиновників, пов'язані з різними сторонами

економічної діяльності (наприклад, ліцензування, сертифікація, надання пільг тощо), а також інформація насамперед конфіденційного характеру.

До об'єктивної основи існування тіньової економіки також відноситься «фіаско держави», що виявляється в її нездатності проводити розумну економічну політику, покликану створити сприятливі умови для здійснення легальної економічної діяльності за допомогою насамперед непрямих методів регулювання. Це «фіаско» може бути пов'язане також із відсутністю чи слабкістю соціальної функції держави, покликаної забезпечити ефективну зайнятість працездатного населення та соціальний захист певних верств суспільства.

Визначення передумов тіньової економіки, порівняльний аналіз її якісних характеристик у різних економічних системах дозволяють розкрити сутність названого суспільного феномену, яка може бути відображена у наступних теоретичних положеннях.

Метою тіньової економічної діяльності є отримання таких доходів, які неможливо отримати дотримуючись норм чинного законодавства. Саме в такий спосіб отримання цих вирішуються протиріччя між інтересами держави, з одного боку, та інтересами окремих економічних суб'єктів з іншого. При цьому йдеться про суб'єктів, які або не мають можливості або не бажають реалізувати свої інтереси в процесі легальної, офіційно оформленої економічної діяльності. Використовувані цими суб'єктами форми вирішення протиріч реалізують їхню опортуністичну щодо діючих у суспільстві правових та моральних норм поведінку.

Щодо тіньової діяльності, то у суспільстві складаються певні відносини, які притаманні всім фазам процесу суспільного відтворення. Дійсно, щоб отримати тіньовий дохід суб'єкт повинен зробити будь-які блага, потім здійснити їх розподіл, а після цього здійснити реалізацію розподілених благ шляхом обміну і таким чином засвідчити факт задоволення потреб певних суб'єктів, які в ряді випадків мають аморальний, антигромадський характер, виступають у формі квазіпотреб.

Тіньова економічна діяльність базується на господарському використанні різноманітних форм власності (державної, приватної, змішаної); отримані при цьому доходи інвестуються або у нелегальний бізнес, або після попереднього «відмивання» – у легальні види економічної діяльності.

Тіньова економічна діяльність характеризується значним різноманіттям суб'єктів, які її здійснюють. Це: особи, пов'язані зі злочинним світом; корумповані чиновники різних органів державної влади та місцевого самоврядування; особи, які здійснюють діяльність у сфері підприємництва; а також наймані працівники розумового та фізичного, які пішли в «тінь» з різних причин.

Тіньова економіка не можна розглядати як замкнуту, відокремлену економічну систему. Навпаки, суб'єкти зайняті у ній, регулярно, так чи інакше, контактують із суб'єктами офіційної, легальної економіки (державою, підприємницькими одиницями, домогосподарствами).

Тіньові економічні відносини мають загалом деструктивний характер. При цьому деструктивність одних із них встановлена і вони забороняються суспільством шляхом закріплення цієї заборони у відповідних правових актах, а деструктивність інших – або ще не встановлена, або належним чином не відображена у нормативних актах і не регулюється державою.

Досліджуючи особливості тіньових економічних відносин зауважимо, що одним із найважливіших аспектів в цьому контексті є визначення обсягу тіньової економіки, який дозволяє розробляти заходи щодо мінімізації рівня тінізації економічних процесів в країні.

Одним із найпопулярніших підходів до дослідження обсягу тіньової економіки є статистичний підхід. Відповідно до якого, економіст МВФ В. Танзі, під «тіньовою економікою розуміє частину валового національного продукту, яка через її відсутність у звітності та/або заниження її величини не відображена в офіційній статистиці» [4]. Німецький дослідник У. Тіссен «застосовує поняття «тіньова економіка» для тих видів діяльності, в яких створюється нова вартість, що не враховується офіційною статистикою» [46, с. 61]. Відомий американський

дослідник Е. Фейг «до тіньової економіки відносить усю економічну діяльність, що з будь-яких причин не враховується офіційною статистикою» [56, с. 23]. Близьким до цього є й визначення П. Гутманна: «тіньова економіка – це будь-яка економічна діяльність, не врахована офіційною статистикою» [58, с. 33]. Серед вітчизняних науковців, які використовують статистичний підхід до пояснення сутності тіньової економіки можна виокремити судження Мущинської Н.Ю., на думку якої «тіньова економіка – це діяльність юридичних та фізичних осіб, спрямована на отримання доходів від легальних або нелегальних видів діяльності в грошовому або натуральному виразі, які не враховуються офіційною статистикою» [32, с. 260.]. Значно ширшим є визначення вітчизняної вченої Т. Ламанової, яка вважає, що «тіньова економіка — це сукупність відносин між окремими індивідуумами, групами індивідуумів, індивідуумами та інституційними одиницями, окремими інституційними одиницями щодо виробництва, розподілу, перерозподілу, обміну та споживання матеріальних благ і послуг, результати яких з тих чи інших причин не враховує офіційна статистика та їх обсяг не включається до макроекономічних показників» [20, с. 22].

В Україні статистичний підхід до визначення обсягу тіньової економіки є досить поширеним та використовується Міністерством економіки для розрахунку показників тіньової економіки за різними методами, зокрема такими як: рівень тіньової економіки в процентах до офіційного ВВП, монетарний, електричний, витрати населення – роздрібний товарооборот, збитковість підприємств.

Для аналізу впливу тіньової економіки на динаміку податкових надходжень вважаємо за доцільне використати метод щодо визначення рівня тіньової економіки в процентах до офіційного ВВП та метод витрати населення – роздрібний товарооборот. Метод витрати населення – роздрібний товарооборот, на наш погляд є найбільш об'єктивним, адже велика частка роздрібного товарообороту в Україні відбувається на стихійних ринках та базарах, де не ведеться жодного обліку товарообороту, окрім цього через неефективність законодавства щодо врегулювання прикордонної торгівлі та перетину кордону

жителями прикордонних територій велика частка товару на внутрішній ринок потрапляє без розмитнення та будь якого іншого офіційного обліку. Все це впливає на показник тіньової економіки, розрахований за методом витрати населення – роздрібний товарооборот. Наведемо динаміку показників тіньової економіки та податкових надходжень на рисунку 2.6.

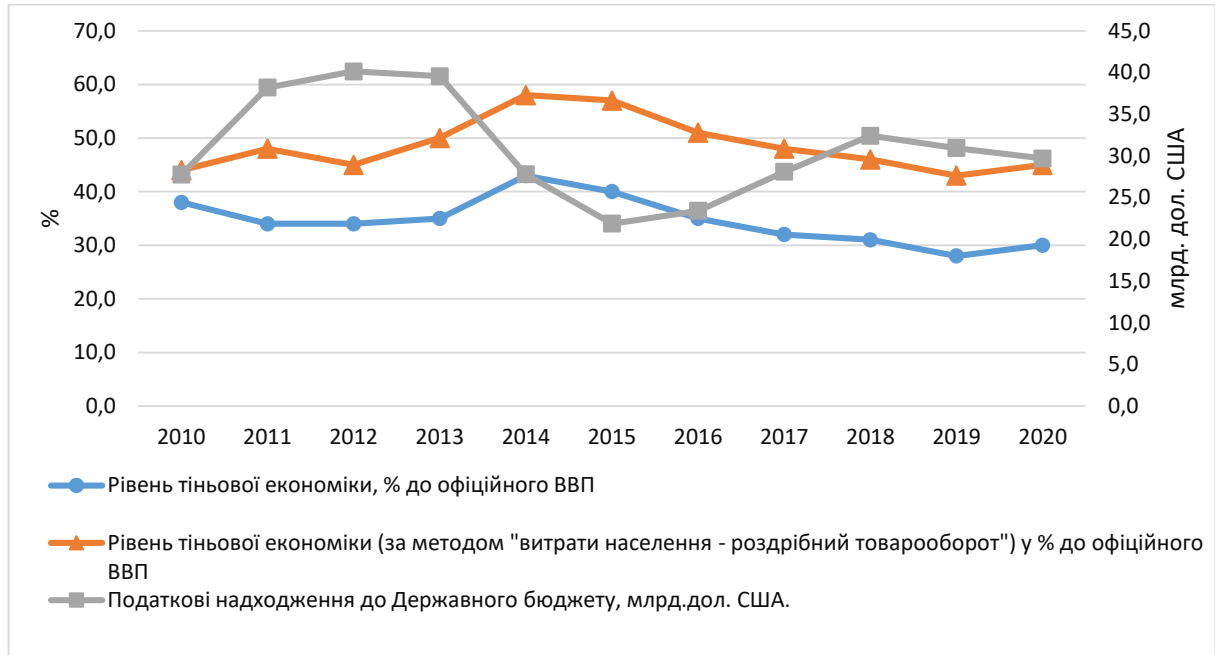

Рис. 2.6. Динаміка тіньової економіки та податкових надходжень в Україні у 2010-2020 роках

Побудовано автором за даними Міністерства економіки України [45]

Як свідчать дані рисунку 2.6 при збільшенні рівня тіньової економіки за кожним із методів розрахунку обсяг податкових надходжень зменшується, що свідчить про наявність зв'язку між динамікою податкових надходжень та тіньовою економікою.

Зважаючи на те, що рівень тіньової економіки за методом «витрати населення-роздрібний товарооборот» коливається в межах 44-48% можемо зробити висновок про наявність значних потенційних джерел наповнення Державного бюджету України за умови легалізації тіньового бізнесу. Саме високий рівень тіньової економіки, на наш погляд, є основним податковим ризиком в Україні, адже ведення тіньового бізнесу в два рази зменшує базу

оподаткування. Більше того, офіційний бізнес з метою підтримання своєї конкурентоспроможності змушений використовувати так звані «сірі і чорні схеми» для конкурентної боротьби.

Проблема високого рівня тіньової економіки потребує негайного вирішення, однак вона є надто залежною від ефективності інститутів влади в країні та ефективності апарату державного управління. На практиці рівень ефективності владних інститутів та державного управлінського апарату можна охарактеризувати виходячи із рівня суспільної довіри до них (рис. 2.7).

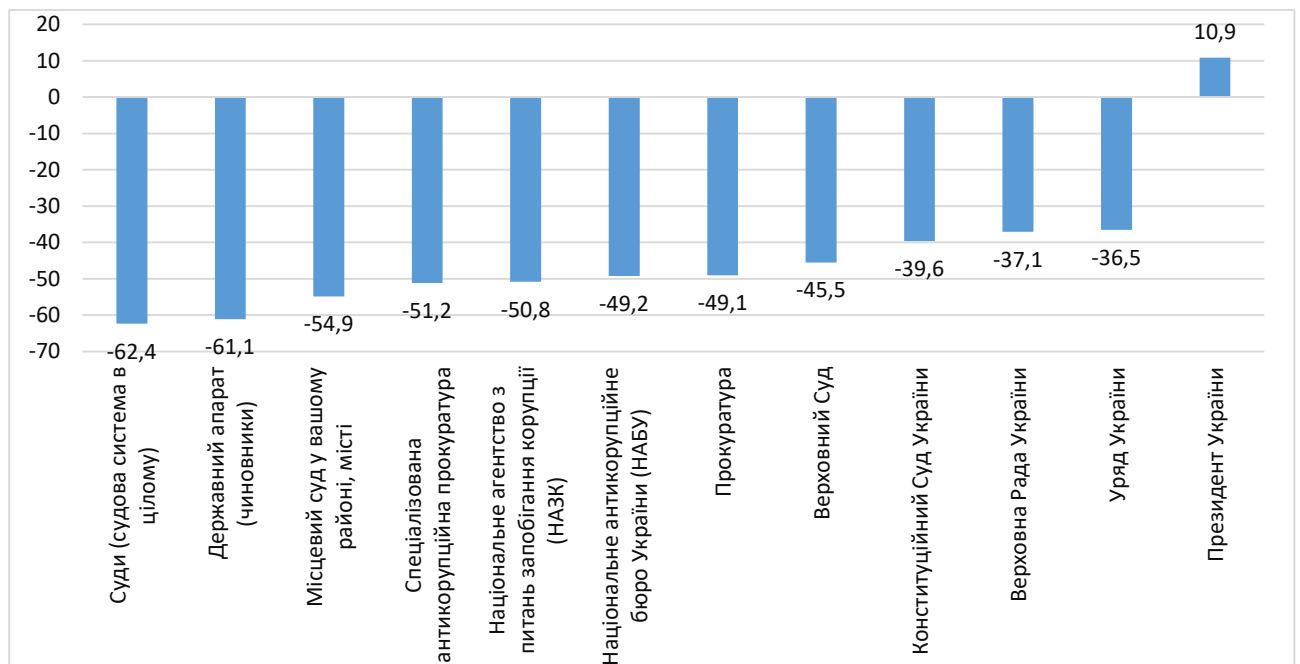

Рис. 2.7. Баланс довіри до владних інституцій та державного управлінського апарату в Україні станом на лютий 2020 року

Побудовано автором за даними [37]

Як свідчать дані рисунку 2.7, найбільша недовіра українського суспільства спостерігається до судової влади та державного апарату чиновників. Такий рівень недовіри свідчить про те, що судова влада не здатна забезпечити високий рівень відповідальності в суспільстві за дії та вчинки, в тому числі суб'єктами господарювання. Елементи вибіркового правосуддя, корупція в системі державного управління, в податковій службі та на митниці є основною причиною

тінзації економічних процесів з позицій суб'єктивності так і з позицій об'єктивності.

Так, з одного боку корупція є можливістю для приховування реальних доходів, а з іншого – надмірний регулятивний тиск з метою отримання корупційної вигоди є причиною тінзації економічних процесів. Аналізуючи рівень корупції в Україні, зауважимо, що він є катастрофічний з точки зору порівняння нашої держави з іншими країнами світу, адже зі 175-180 країн Україна за індексом сприйняття корупції займає 117-130 місця (рис. 2.8) в останні п'ять років.

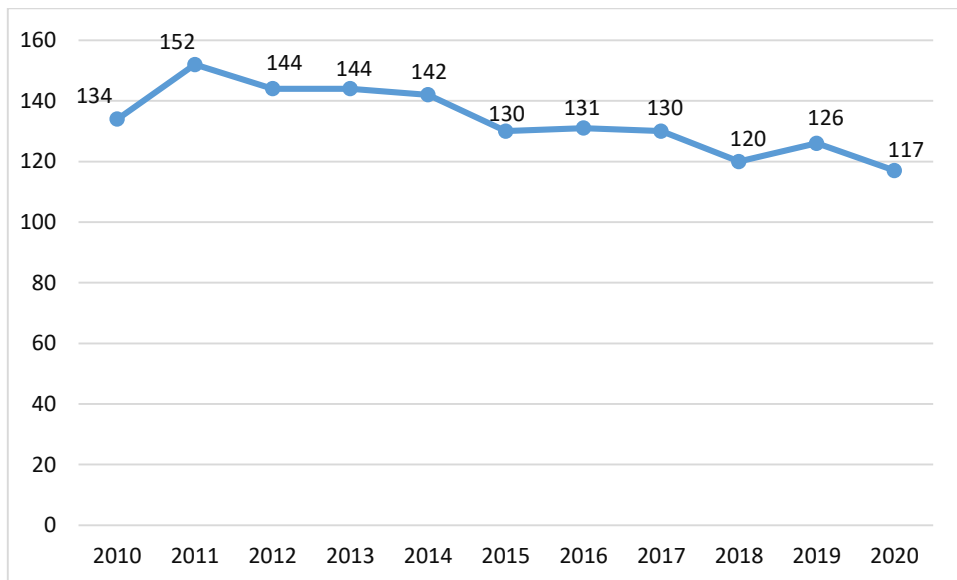

Рис. 2.8. Динаміка індексу сприйняття корупції в Україні (місце України у світовому рейтингу) у 2010-2020 роках

Побудовано автором за даними [12]

Дані рисунку 2.8. свідчать про деяке покращення місця України у світовому рейтингу за індексом сприйняття корупції, однак 117 місце в рейтингу є надто низьким для забезпечення ефективного функціонування держави та розвитку бізнесу.

Низький рівень довіри до Уряду та Верховної Ради України є свідченням того, що громадяни та суб'єкти господарювання не впевнені в тому, що держава здатна встановити верховенство права, забезпечити однаковий регулятивний

підхід до всіх суб'єктів господарювання, проводити гнучку фіскальну і податкову політику з метою створення сприятливих умов для розвитку бізнесу.

Таким чином, підсумовуючи вищесказане зауважимо, що розвиток тіньової економіки та корупції в Україні є основними податковими ризиками, які проявляються у недоотриманні державним бюджетом коштів у вигляді податкових надходжень. При цьому масштаби такого недоотримання є еквівалентними до обсягу наявних податкових надходжень до державного бюджету, що відкриває для нашої країни хороші перспективи щодо збільшення обсягів податкових надходжень до бюджету.

Висновки до розділу 2

В роботі розглянуто податкові ризики з позицій держави, які на практиці призводять до зниження обсягів податкових надходжень до державного бюджету, що через ті чи інші причинно-наслідкові зв'язки уповільнює економічне зростання країни. Основні фактори, які активізують податкові ризики ми розділили на дві великі групи, де до першої групи віднесли економічні фактори, а до другої групи – політико-правові.

Серед економічних факторів, які призводять до активізації проявів податкових ризиків в роботі віднесено макроекономічну кон'юнктуру, яка як відомо є циклічною, а тому спад і рецесія є тими фазами економічного циклу на яких найбільше зростання мають податкові ризики. Так, на основі графічного аналізу в роботі досліджено, що у випадку зниження темпів приросту валового внутрішнього продукту, автоматично відбувається зниження обсягів податкових надходжень і навпаки. Такі тенденції є об'єктивними, адже кризові явища в економіці призводять до зниження сукупного попиту, споживання та виробництва, що прямопропорційно впливає на прибутковість бізнесу і на його здатність відповідати за податковими зобов'язаннями.

Доведено, що однією із основних причин низьких темпів приросту податкових надходжень до державного бюджету України є структура

національної економіки, яка з кожним роком перетворюється з одного боку у сировинний придаток розвинених країн світу, а з іншого – у імпортозалежну економіку. Відтак зміна кон'юнктури на світових товарних ринках призводить до скорочення податкових надходжень від підприємств-експортерів, а зменшення обсягу імпорту – до зменшення обсягів надходження ПДВ на імпортні товари.

Відсутність ефективної політики стимулювання розвитку переробної промисловості з високим рівнем доданої вартості та підтримки малого і середнього бізнесу звужує базу оподаткування, що негативно позначається на обсягах податкових надходжень до державного бюджету і активізує податкові ризики. Більше того, вузька база оподаткування податком на прибуток створює значний фіскальний тиск на споживачів, адже близько 85% всіх податкових надходжень до державного бюджету складають надходжень від податків н споживання.

В частині політико-правових факторів, основними причинами податкових ризиків є тіньові економічні відносини, які за даними Міністерства економіки, становлять 44-48% ВВП України, що, відповідно суттєво звужує базу оподаткування та зменшує обсяги податкових надходжень до державного бюджету. Поряд з тіньовою економікою варто відмітити високий рівень корупції, який сприяє розвитку тіньової економіки та збільшує випадки ухилення від сплати податків, адже внаслідок корупційних інцидентів збільшується регулятивний тиск на бізнес.

Найбільшим політичним фактором впливу на податкові ризики є безумовно гібридна війна з Російською Федерацією, що позначилося на закритті багатьох українських підприємств на Донбасі, зниженні їх прибутковості, а отже стало причиною звуження бази оподаткування починаючи з 2014 року.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ МОДЕЛЕЙ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА ПРОТИДІЇ ПОДАТКОВИМ РИЗИКАМ

Зважаючи на те, що економіка України в останні роки часто піддається негативному впливу внутрішніх і зовнішніх економіко-політичних факторів, які часто призводять до фінансово-економічних криз однією із основних моделей попередження та протидії податковим ризикам є модель економічної політики держави.

Сучасна модель економічної політики України заснована на ситуативній реакції на ті чи інші зміни ринкової кон'юнктури, адже стратегії, які розробляються під кожні президентські вибори не реалізуються на практиці, а виконують роль декларативних документів. Такий підхід до організації управління національним господарством посилює імпортозалежність національної економіки, призводить до збільшення державного боргу, тінізації економічних процесів та зменшення обсягів податкових надходжень до Державного бюджету України.

Таким чином, зміна моделі економічної політики України із моделі сировинної економіки з високою часткою критичного імпорту (енергоносії) на модель динамічного економічного зростання є однією із найважливіших цілей щодо зниження податкових ризиків, які проявляються через зменшення податкових надходжень.

Основними опорами моделі динамічного економічного зростання в умовах гібридної війни з Російською Федерацією та негативними шоками зумовленими пандемією COVID-19, на наш погляд, мають бути наступні: державні інвестиції та локалізація державних закупівель; цільові податкові пільги; державні спеціалізовані інститути економічного розвитку; державні гарантії та пільгове кредитування малого і середнього бізнесу; розумне імпортозаміщення; експортна експансія. Тобто, нова модель динамічного економічного зростання економіки України повинна бути спрямованою на розвиток національної

промисловості та виробництва товарів з високою часткою доданої вартості, що в кінцевому підсумку призводить до розширення кількості виробничих підприємств, збільшення робочих місць та збільшення прибутковості промисловості, що є основою для розширення бази оподаткування і збільшення обсягів податкових надходжень до державного бюджету.

Щодо розвитку державних інвестицій та локалізації державних закупівель як основної опори стимулювання економічного зростання, то такі заходи застосовуються практично всіма розвиненими державами світу. В Україні ж пропонуємо запровадити декілька спеціальних державних цільових програм розвитку промисловості та економічної інфраструктури. Зокрема в сфері промисловості доцільними є державні інвестиції в галузь відновлювальної енергетики в світлі енергетичної кризи; в галузь тваринництва, яке має нижчу рентабельність, ніж рослинництво, однак вищий рівень доданої вартості після введення в експлуатацію тваринницьких ферм та експорту товарів за кордон; в галузь машинобудування, літакобудування та військово-промислового комплексу, що сприятиме розвитку капіталомістких галузей промисловості; в транспортну інфраструктуру, будівництво якої залучає підприємства багатьох галузей економіки чим стимулює їх розвиток. Тобто державні інвестиції спрямовані на збільшення сукупного попиту та створення більшої кількості підприємств, робочих місць, які в кінцевому підсумку призводять до збільшення податкових надходжень до державного бюджету.

Окрім державних інвестицій в рамках спеціальних державних цільових програм розвитку важливе місце у стимулюванні економічного зростання має затвердження на законодавчому рівні коефіцієнта локалізації державних закупівель. Під локалізацією державних закупівель в практиці економічної політики розуміють частку національного виробництва чи національних комплектуючих у продукції, яку закупляє держава для забезпечення свого функціонування.

На сьогоднішній день, в Україні вже є зареєстрований Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» щодо створення

передумов для сталого розвитку та модернізації вітчизняної промисловості, який виділяє чотири напрямки машинобудування (залізничний транспорт, міський пасажирський транспорт, комунальний спеціальний транспорт та енергетичне машинобудування) для яких пропонується затвердити частку локалізації на рівні 25-40% [43]. Однак в політичному та експертному середовищі цей законопроект сприйнято вороже, в зв'язку з тим, що Міжнародний валютний фонд та держави-партнери з Європейського Союзу вчиняють політичний тиск на Уряд України з метою недопущення прийняття такого закону, адже у випадку розвитку національного виробництва експорт продукції машинобудування з країн ЄС та США в Україну зменшиться. Хоча, США виступають тією країною світу, де використовується найвищий рівень локалізації державних закупівель відповідно до Закону «Купуй американське».

Збільшення локалізації державних закупівель у галузі машинобудування, на наш погляд, дозволить суттєво розширити базу оподаткування та збільшити податкові надходження до Державного бюджету України, адже машинобудування є капіталомісткою галуззю виробництва, яка потребує великої кількості робочих місць, а гарантований продаж продукції міським чи селищним об'єднанням територіальним громадам мінімізує податкові ризики.

Державні інвестиції є вадливими для розвитку низькорентабельних галузей промисловості, однак важливих для функціонування держави. До таких галузей варто віднести тваринництво, яке на фоні розвитку рослинництва займає досить низьку частку в сфері виробництва продукції сільського господарства. Однак, створення і реалізація державних цільових програм розвитку тваринництва дозволить розвивати сімейні ферми, розширити внутрішній ринок м'яса та створити умови як для імпортозаміщення, так і експортної експансії.

Важливим напрямком державних інвестицій є фінансування розвитку «зеленої енергетики» та тепломодернізації багатоквартирних будинків, адже з огляду на загострення енергетичної кризи в Україні розвиток зеленої енергетики є на часі.

Державні інвестиції в інфраструктуру за прикладом програми «Велике будівництво» також позитивно позначається на розширенні бази оподаткування за рахунок розвитку суміжних до будівництва галузей промисловості. Поряд з програмою «Велике будівництво» доцільно розвивати будівництво аеропортів, літаків та кораблів, які також є капіталомісткими галузями економіки та стимулюють зростання суміжних галузей.

Поряд з державними інвестиціями та локалізацією державних закупівель важливе значення в частині мінімізації податкових ризиків має оптимізація пільгової підтримки економічних суб'єктів. В цьому контексті пропонуємо відійти від механізму застосування пільг за загальним принципом для всієї галузі, особливо для галузей, які виробляють сировинну продукцію та продукцію первинної обробки, адже стимулювання розвитку таких галузей поглиблює деіндустріалізацію національної економіки та перетворює Україну в сировинний придаток країн Європи.

Таким чином, з метою забезпечення динамічного економічного зростання та мінімізації податкових ризиків, на наш погляд, в Україні доцільно галузевий підхід до надання бюджетних дотацій та податкових пільг трансформувати в адресний підхід, який передбачатиме надання фінансової державної підтримки лише тим суб'єктам промисловості, які виконують ряд умов, які передбачають обов'язковість виробництва товарів з доданою вартістю на основі використання вітчизняних складників і комплектуючих; здійснення підприємством капітальних інвестицій з метою модернізації виробництва і досягнення стандартів ЄС.

Податкові пільги у вигляді зменшення ставок оподаткування прибутку та податку на додану вартість повинні мати чітку градацію, а саме: виробнича пільга; інноваційна пільга; інвестиційна пільга. Виробнича пільга надається для новостворених виробничих підприємств промисловості, основна діяльність яких спрямована на виробництво товарів з доданою вартістю. Інноваційна пільга може надаватися підприємствам, які здійснюють виробництво інноваційної продукції у галузі ІТ-технологій, машинобудування, приладобудування тощо. Інвестиційна

пільга надається підприємствам, які здійснюють модернізацію виробничого обладнання, будівництво нових виробничих приміщень, будівництво тваринницьких ферм тощо. Наданні перелічених вище пільг передбачає повне або часткове скасування податку на прибуток для таких підприємств на 1-2 роки. Такий підхід дасть змогу активізувати розвиток національної промисловості і через створення нових робочих місць дозволить збільшити надходження до бюджетів різних рівнів податку на доходи фізичних осіб, а після закінчення пільгового періоду оподаткування – податку на прибуток.

Одним із напрямків підвищення ефективності управління податковими ризиками, в тому числі в умовах пандемії COVID-19 є перегляд механізму відшкодування ПДВ з метою недопущення відшкодування фіктивним фірмам, а також перегляд кількості і якості податкових пільг. «З метою удосконалення механізму відшкодування ПДВ доцільно запровадити зворотний метод нарахування зобов'язань щодо ПДВ, який полягає в тому, ПДВ стягується на місці споживання товару, замість місця виробництва товару. Тобто, зобов'язання зі сплати ПДВ переміщуються від продавця товарів і послуг до їх користувача». «Покупець не перераховує ПДВ продавцю, залишає суму вихідного ПДВ у себе, і на нього переходять відповідні зобов'язання зі сплати цієї суми. При цьому зворотний механізм повністю знімає проблему відшкодування ПДВ, оскільки в експортера одразу залишається той вихідний ПДВ, який за традиційною системою є підставою для відшкодування. Отже, додаткової операції відшкодування як такої вже непотрібно, а відповідно, і фіктивне відшкодування стає неможливим» [29, с. 161-162].

Модель трансформації економічної політики в політику стимулювання динамічного економічного розвитку дозволить сформувати базову основу національної промисловості, яка позбавить економіку України від негативного впливу кон'юнктури світових сировинних ринків, що дасть змогу отримати стабільну базу для податкових надходжень до Державного бюджету України. Поряд з цим відмітимо, що розвиток промислового виробництва з високим рівнем доданої вартості є запорукою макроекономічної стабільності, що в свою чергу

сприяє мінімізації податкових ризиків.

Окреслена модель економічної політики окрім стимулювання економічного зростання за рахунок фіскально-бюджетної політики повинна передбачати сценарії реагування на циклічні коливання в економіці, які неодмінно призводять до активізації податкових ризиків. Тому в цьому контексті доцільно розробити фіскальні і грошово-кредитні пакети допомоги підприємствам реального сектору економіки у випадку економічного спаду та депресії. Саме використання пільгових кредитів комерційних банків та державних гарантій є тими інструментами економічної політики, які сприяють швидкому відновленню економічної активності, особливо підприємств малого і середнього бізнесу.

Окрім модернізації моделі економічної політики держави в контексті мінімізації податкових ризиків важливим заходом є модернізація моделі правового забезпечення системи оподаткування та системи господарювання в Україні. Так, з огляду на аналіз балансу довіри населення і суб'єктів господарювання до судової влади в Україні актуальним питанням є проведення судової реформи, що дозволить сформувати інститут відповідальності та співвідповідальності за власні дії та вчинки, а також створить умови для справедливого правосуддя і справедливого покарання, в тому числі і за ухилення сплати податків. Окрім цього, судова реформа в Україні є одним із необхідних кроків для активізації припливу іноземних інвестицій в національну економіку, що в свою чергу сприятиме розширенню бази оподаткування.

Мінімізація податкових ризиків неможлива без реалізації заходів щодо зниження рівня тінізації національної економіки. Серед таких заходів можуть стати наступні:

- «прийняття Закону України «Про амністію капіталів некримінального походження», який повинен створити умови для справедливого оподаткування раніше виведених капіталів з України та сприяти їх поверненню з-за кордону» [50];

- «прийняття Закону України «Про заборону діяльності на території України підприємств, які зареєстровані у офшорних зонах». Податкові ставки в

Україні за останні декілька років суттєво знизилися, а отже вже не несуть значного податкового навантаження на бізнес, тому перереєстрація бізнесу з офшорних зон в нашу державу повинно стати пріоритетною ціллю української влади» [50];

- «зниження регуляторного навантаження на вітчизняний бізнес через зменшення кількості дозволів (наприклад, на підключення до електромереж) та перевірок, кількості звітів і довідок, що повинно покращити інвестиційний клімат в Україні» [50, с. 196].

В умовах цифровізації економіки перспективною моделлю мінімізації податкових ризиків є застосування блокчейн технологій. Блокчейн являє собою розподілену, незмінну та захищену від несанкціонованого доступу структуру даних з можливістю запису та без можливості видалення та зміни інформації. Прозорість та консолідація даних у рамках блокчейну дозволяє оптимізувати взаємодію між усіма учасниками бізнес-процесу, створюючи довіру між ними. Завдяки відсутності можливості змінювати або видаляти дані, усувається необхідність дорогих та складних звірок, а також присутність третьої сторони. Блокчейн є розподіленим реєстром для зберігання поточного стану та фактів про об'єкт за допомогою транзакцій. Транзакції об'єднуються в блоки даних, кожен новий блок додається до кінця ланцюжка і має хеш-показчик на попередній блок. Правила та коректність додавання інформації до блокчейну забезпечується механізмом консенсусу. Копія кожного ланцюжка блоків зберігається і постійно оновлюється на всіх пристроях-нодах, тобто на вузлах блокчейн-мережі [1].

Види блокчейн варіюються залежно від архітектури технології та режиму доступу до неї. Виділяють публічний та закритий блокчейн. До публічного блокчейну може приєднатися будь-який бажаючий, при цьому кожен учасник мережі має можливість переглядати транзакції та додавати нові блоки до ланцюга. Закритий блокчейн підтримується та контролюється організацією, якій він належить. Щоб стати учасником подібної блокчейн-платформи необхідно отримати право доступу до неї, а можливості ноди варіюються залежно від її статусу. В рамках блокчейну також можливе функціонування смарт-контрактів.

Вони є кодом, який зберігається на блокчейн платформі і працює автономно. Такий контракт самовиконується відповідно до умов, закладених у його криптографічному коді. Смарт-контракти мають великий потенціал застосування. З його допомогою можна оптимізувати процес укладання та виконання будь-якої угоди. Функціонал технології блокчейн великий у своєму застосуванні і може бути обмежений лише поняттями криптовалют чи токенів, але при цьому може активно використовуватися в протидії розвитку тіньових секторів економіки.

Так, головною перевагою даної технології є повна достовірність і безпека даних, що зберігаються в блокчейн-мережі, а також можливість моментально відстежувати будь-які транзакції, так само як і цифрові активи, зареєстровані в розподіленому реєстрі. У контрасті з існуючими моделями тіньова економіка забезпечується найчастіше грошовими потоками, які майже неможливо відстежити або зафіксувати, наприклад, за допомогою розрахунку готівкою.

Створення єдиної системи блокчейн передбачає консолідацію баз даних різних економічних агентів, які найчастіше діють у межах однієї сфери діяльності. Подібні системи, в яких задіяні комерційні партнери по єдиному ланцюжку вартості, зветься блокчейн-консорціумами. Так, поширення та державна підтримка у створенні таких бізнес-структур значно спростить боротьбу з тіньовим сектором економіки. Це обумовлено тим, що масове підключення економічних агентів до блокчейн-архітектури автоматично забезпечить прозорість транзакцій, що проводяться між ними [38, с. 364].

Однак, необхідно врахувати, що такі висновки мають умовний характер. На сьогоднішній день приєднання до блокчейн-консорціуму або його створення вимагають великих капіталовкладень, які з високою ймовірністю не стануть привабливими для гравців тіньового ринку. Саме тому існують амбітніші національні проекти, які передбачають перехід всіх елементів економічної системи на блокчейн. Використання технологій блокчейну для боротьби з тіньовою економікою все активніше починає застосовуватись у зарубіжних країнах.

Приклад Естонії є показовим – держава успішно реалізувала програму зі створення єдиної національної електронної системи з використанням децентралізованої архітектури, яка значно спростила подальший перехід до блокчейну. В результаті Естонія стала світовим лідером зі збирання податків, і лише 6% населення не має електронного посвідчення для доступу до системи [60]. У вересні 2020 року ініціативу масштабної імплементації технології блокчейн також було висунуто Прем'єр-міністром Італії, Джузеппе Конте. На його думку, цифрові платежі призведуть до того, що фінансова система стане більш швидкою, прозорою і відстежуваною, що в перспективі означає скорочення тіньової економіки. Більше того, Конте зазначає, що оптимізація податкової системи за допомогою технології розподіленого реєстру призведе до повсюдного скорочення податкових ставок через природне зростання числа податкових надходжень до бюджету [10]. Також, наприклад, у Китаї реалізовується програма цифрових рейтингів, що складаються на кожного громадянина та компанію. Ці дані змінюються залежно від поведінки економічного агента, що надалі впливає можливість отримання їм кредиту чи певних соціальних пільг. Таким чином, подібна платформа здатна надати державі більш повну інформацію про діяльність суб'єктів, з чого слід адекватно оцінити масштаби тіньового сектора та спонукати його учасників «вийти з тіні» шляхом присвоєння їм поганого цифрового рейтингу [59].

Крім того, примітний стартап Twiga, реалізований в Кенії. Його метою є забезпечення кредитного скорингу серед малого та середнього бізнесу, завдяки якому підприємства отримали б доступ до кредитного ринку та необхідного для них фінансування. Так, компанія спеціалізується на оптовій купівлі свіжої продукції та продажу її дрібним підприємцям. За допомогою технології блокчейн компанія відстежує замовлення, постачання та звички погашення. Згідно зі статистикою, подальший розвиток Twiga і подібних інструментів призведе до скорочення сектора Кенії, що не спостерігається, на 20 млрд доларів США [55].

Як було згадано раніше, однією з ключових причин розростання сектора економіки, що не спостерігається, є корупція. Масштаби тіньової економіки, як правило, менші у країнах, де державні інститути міцні, прозорі та користуються довірою населення. Насправді деякі дослідження показали, що відносно високі податки не настільки впливають на зростання тіньової активності, як неефективне функціонування податкової системи та державної влади в цілому [57].

Блокчейн має необхідний потенціал для того, щоб виступати ефективним інструментом боротьби з корупцією. На даний момент більшість щоденних операцій у різних країнах світу ускладнена застарілою бюрократичною системою, яка вимагає від економічних агентів значних операційних та тимчасових витрат, проте не гарантує безпеку та збереження достовірності даних, що ними надаються. Так, зацікавлені особи, які мають доступ до важелів впливу, можуть адаптувати будь-яку інформацію під власні потреби. Всі ці проблеми можуть бути нівельовані за допомогою впровадження технологій блокчейн, де основними перевагами є: розподіленість, стабільність, прозорість, незмінність і масштабованість. У блокчейн-архітектурі такі маніпуляції неможливі. Зареєстрований блок транзакцій (даних) не може бути ніяк змінений, тому що при будь-якій спробі внесення зміни або видалення якоїсь частини інформації хеш блоку також буде змінюватися і тим самим «розривати» весь ланцюжок, чого не допустять ноди, відкинувши спробу переписати дані.

Крім того, криптовалюта або токен, що обертаються в екосистемі блокчейн, легко помітити, використовуючи криптографічні коди. Отже, спрямованість та відправну точку транзакції можна швидко відстежити. Так, наприклад, на блокчейн-платформі, що об'єднує платників податків, податкові органи та державні служби, було б чітко видно надходження податкових відрахувань до бюджету та шляхи їх подальшого витрачання.

Отже, спроба запису некоректної транзакції відхилиться учасниками мережі, а корупційна дія буде припинена. Слід згадати, що такі особливості даної

технології дозволили застосувати її як платформу для проведення голосувань на виборах.

Іншою ключовою можливістю технології розподіленого реєстру є можливість проведення сертифікацій. Це означає, що ключові дані про суб'єктів господарювання будуть надійно зберігатися в блокчейн-мережі, що забезпечить можливість відстеження даних у будь-який момент часу, що в свою чергу призведе до скорочення ринку фальшивих ID та контрафактної продукції.

Не менш важливою моделлю протидії податковим ризикам є модель електронного моніторингу податкових ризиків та модель електронної камеральної перевірки, яка на практиці потребує законодавчого закріплення. Закріплення в Податковому кодексі України механізму проведення електронної камеральної перевірки, дозволить: «Контролювати платника податків дистанційно, мінімізуючи втрати його грошових ресурсів та часу, через звільнення останнього від особистого відвідування податкових органів мінімізації спілкування з їх працівниками; здійснювати арифметичний контроль показників податкової звітності; в автоматичному режимі формувати електронне повідомлення за виявленими помилками та надсилати його на електронну адресу платника податків. Останній, на підставі отриманого повідомлення, зможе самостійно коригувати податкову звітність без негативних наслідків у вигляді застосування штрафних санкцій податковими органами; формувати акт відповідної перевірки в автоматичному режимі» [28, с. 235].

З метою ефективного проведення документальної невіїзної планової електронної перевірки податковими органами пропонуємо законодавчо регламентувати: сутність, порядок, методику та терміни проведення зазначеної перевірки; умови та порядок надання платниками податків інформації, необхідної для здійснення перевірки; умови та порядок використання посадовими особами податкових органів інформації, необхідної для здійснення названої перевірки.

Для платників податків позитивними аспектами проведення документальної невіїзної планової електронної перевірки, враховуючи

законодавчо регламентовані особливості здійснення електронних перевірок, будуть: «а) неможливість винесення податкового повідомлення-рішення за результатами перевірки, а лише складання довідки з описом порушень законодавства платником податків, якщо таке виявлено; б) можливість платника податків перевірити порядок ведення свого податкового обліку без ризику застосування штрафі у разі виявлення порушення, подати уточнюючий розрахунок та збільшити/зменшити свої податкові зобов'язання» [28, с. 236].

Враховуючи сказане, пропонуємо наступні основні заходи подолання корупції в податкових органах:

1. Попередження корупційних правопорушень податковими інспекторами, зокрема, шляхом:

- обов'язкового щорічного (до 1 квітня) подання за місцем роботи (служби) декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за минулий рік з обов'язковим зазначення в разі наявності у суб'єкта декларування або члена його сім'ї валютного рахунка в іноземному банку, джерел походження таких коштів;

- максимальної автоматизації процесів всередині податкових органів з метою зведення до мінімуму ймовірності неправомірного використання службового становища окремими працівниками;

- розвиток електронних сервісів, максимальне скорочення персональних контактів між платниками податків та фахівцями податкових органів;

- надання права податковим інспекторам у процесі контрольноперевірочної роботи доступу до приміщень, документів чи предметів тільки на підставі рішення вищого керівництва, адміністративного суду;

- забезпечення персональної відповідальності керівників податкових органів у кожному регіоні за мікроклімат у колективі та формування негативного ставлення працівників контролюючого органу до корупційних проявів;

– уникнення явищ стягувати штрафів на місці здійснення контрольно-перевірочної роботи зі збереженням порядку сплати штрафів виключно через банківські установи.

2. Виявлення і розкриття корупційних правопорушень шляхом жорсткого внутрішнього антикорупційного контролю, періодичного проведення спеціальних перевірок щодо податкових інспекторів; формування в податкових органах антикорупційної культури шляхом активної профорієнтаційної та профілактичної роботи.

3. Координація здійснення антикорупційної політики та постійний моніторинг корупційної діяльності податковими органами, встановлення осіб, схильних до протиправних дій з подальшим відстороненням потенційних порушників від здійснення контрольно-перевірочної роботи.

4. Здійснення спеціальних перевірок щодо осіб, які претендують на зайняття посад податкових інспекторів щодо притягнення таких осіб до кримінальної відповідальності, в тому числі за корупційні правопорушення, наявності судимості, її зняття, погашення; факту, що особа піддана, піддавалася раніше адміністративним стягненням за корупційні правопорушення; достовірності відомостей, зазначених у декларації про доходи тощо.

5. Не допущення існування планових показників надходжень від штрафів за результатами податкового контролю (наприклад, при планування доходів Державного бюджету за рахунок надходжень від штрафів).

6. Конфіскація у власність держави незаконно отриманого податковими інспекторами майна (пожертв, цінностей, грошових коштів тощо).

7. Посилення захисту осіб, які інформують про підозри у корупційних діях податкових інспекторів під час здійснення контрольноперевірочної роботи.

8. Посилення антикорупційного контролю вищого керівництва податкових органів, забезпечення безспірного внесення відомостей про всіх без винятку осіб, притягнутих до відповідальності за вчинення корупційних правопорушень, до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні правопорушення з метою недопущення таких осіб до займання будь-яких державних посад у

майбутньому. Крім того, такий Реєстр доцільно зробити відкритим для громадськості [28].

Висновки до розділу 3

Результати оцінки основних факторів активізації податкових ризиків в Україні дали змогу зробити висновок про необхідність розвитку моделей протидії. Серед таких моделей варто виокремити модель економічної політики, яка повинна бути спрямованою на стимулювання розвитку виробничої промисловості, підтримку експорту товарів з високою часткою доданої вартості та імпортозаміщення. Саме така політика сприятиме збільшенню кількості підприємств та їх прибутковості, створенню робочих місць, а отже призведе до розширення бази оподаткування. Більше того, економічна політика, яка спрямована на розвиток національного виробника і стимулювання сукупного попиту стане запорукою макроекономічної стабільності та сприятиме мінімізації податкових ризиків.

Наступна модель протидії податковим ризикам являє собою модель адресних податкових пільг, які и запропонували поділити на промислову, інноваційну та інвестиційну. Тобто індустріальна пільга спрямована на підтримку підприємств, які виготовляють продукти з високою часткою доданої вартості, інноваційна – для підприємств, які пропонують на ринок інноваційні продукти, а інвестиційну – для стимулювання капітальних інвестицій в модернізацію виробництва або будівництво нових виробничих споруд.

Обґрунтовано доцільність застосування блокчейн-технологій у вигляді моделі з мінімізації тіньової економіки та корупції в податкових органах, адже блокчейн технології мінімізують ризики ведення «чорної бухгалтерії», приховування реального доходу та використання інших методів для уникнення від сплати податків. Досвід Естонії доводить ефективність використання блокчейн технологій для адміністрування податків, адже в цій країні лише 6% населення не мають доступу до блокчейн-рахунків, все решту населення

користується блокчейн-технологіями для сплати податків, подання декларацій тощо.

Важливою моделлю мінімізації податкових ризиків є модель електронної камеральної перевірки, яка дозволяє дистанційно моніторити і контролювати діяльність платника податків, мінімізувати витрати його часу від персонального відвідування податкових органів, здійснювати арифметичний контроль показників податкової звітності, в автоматичному режимі формувати електронне повідомлення за виявленими помилками та надсилати його на електронну адресу платника податків тощо.

ВИСНОВКИ

1. На основі аналізу теоретичних підходів до визначення сутності податкових ризиків можемо зробити висновок, що податкові ризики з позиції платника податків – юридичної особи – це ймовірність платника податків зазнати фінансових та інших втрат, пов'язаних із процесом оподаткування внаслідок дій (бездіяльності) органів держави та органів місцевого самоврядування. З позиції податкового органу податковий ризик – це можливе невиконання покладених законом та податковою політикою держави завдань щодо забезпечення доходної частини бюджету шляхом стягнення податків та зборів.

2. Розглянуті особливості прояву ризиків в сфері оподаткування дозволяють підтвердити наявність їх діалектичної об'єктивно-суб'єктивної структури. Так, суб'єктивність ризику податкової системи зумовлюється тим, що в даній сфері діють реальні люди (представники органів державної влади, платники податків, громадяни) зі своїм досвідом, психологією, інтересами, менталітетом, властивими їм саморегуляцією та можливою мірою засвоєння суспільного статусу. Об'єктивність ризику ґрунтується на тому що він існує внаслідок об'єктивної, властивої сфері оподаткування категорії непевності, яку спричиняють невизначеність, конфліктність, загрози та небезпека, відсутність вичерпної інформації на момент оцінювання і прийняття рішень тощо.

3. Попередження та протидія активізації податкових ризиків може бути реалізована в рамках податкового моніторингу, під яким прийнято розуміти систему заходів, що дозволяють безперервно стежити за станом об'єкта, що досліджується, реєструвати його найважливіші характеристики, оцінювати їх, оперативно виявляти результати впливу на об'єкт різних процесів і факторів. Моніторинг є інструментом ухвалення управлінських рішень. В основі організації та проведення моніторингу лежить механізм, що реалізує на практиці принципи податкової політики в умовах необхідності підвищення ефективності управління податками в масштабі країни та окремих її територій.

4. Податковий моніторинг дає змогу підвищити точність прогнозування надходження податкових доходів до бюджетної системи та подальшого

правильного відбору (при вдосконаленні податкового законодавства) об'єктів, що потребують фінансової підтримки держави у формі надання податкових пільг і преференцій, або скасування їх у разі неефективності, а також підвищення (зниження) податкових ставок та інших інструментів податкової політики.

5. На практиці податковий моніторинг реалізується шляхом дослідження причин виникнення та форм прояву податкових ризиків, відстеження та систематизація «прогалін» податкового законодавства, прийняття управлінських рішень щодо оптимізації податкових ризиків, аналізу ефективності податкової системи для виявлення тенденцій, причин та перспектив її розвитку.

6. В роботі розглянуто податкові ризики з позицій держави, які на практиці призводять до зниження обсягів податкових надходжень до державного бюджету, що через ті чи інші причинно-наслідкові зв'язки уповільнює економічне зростання країни. Основні фактори, які активізують податкові ризики ми розділили на дві великі групи, де до першої групи віднесли економічні фактори, а до другої групи – політико-правові.

7. Серед економічних факторів, які призводять до активізації проявів податкових ризиків в роботі віднесено макроекономічну кон'юнктуру, яка як відомо є циклічною, а тому спад і рецесія є тими фазами економічного циклу на яких найбільше зростання мають податкові ризики. Так, на основі графічного аналізу в роботі досліджено, що у випадку зниження темпів приросту валового внутрішнього продукту, автоматично відбувається зниження обсягів податкових надходжень і навпаки. Такі тенденції є об'єктивними, адже кризові явища в економіці призводять до зниження сукупного попиту, споживання та виробництва, що прямопропорційно впливає на прибутковість бізнесу і на його здатність відповідати за податковими зобов'язаннями.

8. Доведено, що однією із основних причин низьких темпів приросту податкових надходжень до державного бюджету України є структура національної економіки, яка з кожним роком перетворюється з одного боку у сировинний придатак розвинених країн світу, а з іншого – у імпортозалежну

економіку. Відтак зміна кон'юнктури на світових товарних ринках призводить до скорочення податкових надходжень від підприємств-експортерів, а зменшення обсягу імпорту – до зменшення обсягів надходження ПДВ на імпортні товари.

9. Відсутність ефективної політики стимулювання розвитку переробної промисловості з високим рівнем доданої вартості та підтримки малого і середнього бізнесу звужує базу оподаткування, що негативно позначається на обсягах податкових надходжень до державного бюджету і активізує податкові ризики. Більше того, вузька база оподаткування податком на прибуток створює значний фіскальний тиск на споживачів, адже близько 85% всіх податкових надходжень до державного бюджету складають надходжень від податків н споживання.

10. В частині політико-правових факторів, основними причинами податкових ризиків є тіньові економічні відносини, які за даними Міністерства економіки, становлять 44-48% ВВП України, що, відповідно суттєво звужує базу оподаткування та зменшує обсяги податкових надходжень до державного бюджету. Поряд з тіньовою економікою варто відмітити високий рівень корупції, який сприяє розвитку тіньової економіки та збільшує випадки ухилення від сплати податків, адже внаслідок корупційних інцидентів збільшується регулятивний тиск на бізнес.

11. Найбільшим політичним фактором впливу на податкові ризики є безумовно гібридна війна з Російською Федерацією, що позначилося на закритті багатьох українських підприємств на Донбасі, зниженні їх прибутковості, а отже стало причиною звуження бази оподаткування починаючи з 2014 року.

12. Результати оцінки основних факторів активізації податкових ризиків в Україні дали змогу зробити висновок про необхідність розвитку моделей протидії. Серед таких моделей варто виокремити модель економічної політики, яка повинна бути спрямованою на стимулювання розвитку виробничої промисловості, підтримку експорту товарів з високою часткою доданої вартості та імпортозаміщення. Саме така політика сприятиме збільшенню кількості

підприємств та їх прибутковості, створенню робочих місць, а отже призведе до розширення бази оподаткування. Більше того, економічна політика, яка спрямована на розвиток національного виробника і стимулювання сукупного попиту стане запорукою макроекономічної стабільності та сприятиме мінімізації податкових ризиків.

13. Наступна модель протидії податковим ризикам являє собою модель адресних податкових пільг, які и запропонували поділити на промислову, інноваційну та інвестиційну. Тобто індустріальна пільга спрямована на підтримку підприємств, які виготовляють продукти з високою часткою доданої вартості, інноваційна – для підприємств, які пропонують на ринок інноваційні продукти, а інвестиційну – для стимулювання капітальних інвестицій в модернізацію виробництва або будівництво нових виробничих споруд.

14. Обґрунтовано доцільність застосування блокчейн-технологій у вигляді моделі з мінімізації тіньової економіки та корупції в податкових органах, адже блокчейн технології мінімізують ризики ведення «чорної бухгалтерії», приховування реального доходу та використання інших методів для уникнення від сплати податків. Досвід Естонії доводить ефективність використання блокчейн технологій для адміністрування податків, адже в цій країні лише 6% населення не мають доступу до блокчейн-рахунків, все решту населення користується блокчейн-технологіями для сплати податків, подання декларацій тощо.

15. Важливою моделлю мінімізації податкових ризиків є модель електронної камеральної перевірки, яка дозволяє дистанційно моніторити і контролювати діяльність платника податків, мінімізувати витрати його часу від персонального відвідування податкових органів, здійснювати арифметичний контроль показників податкової звітності, в автоматичному режимі формувати електронне повідомлення за виявленими помилками та надсилати його на електронну адресу платника податків тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беспалов В.В., Бондаренко В.В. Теневой сектор и возможности применения технологии блокчейн в целях его снижения. Sciences of Europe. 2021. №68-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tenevoy-sektor-i-vozmozhnosti-primeneniya-tehnologii-blokcheyn-v-tselyah-ego-snizheniya>.
2. Васюк Ю. М. Податковий контроль в умовах реформ в Україні. Аспекти публічного управління. 2015. № 3. С. 27-36.
3. Вітлінський В.В. Концептуальні засади ризикології у фінансовій діяльності. Фінанси України. 2003. №3. с. 3-9.
4. Вовчак О. Д., Кеменяш І. Г. Податкові ризики в системі управління економічною безпекою підприємницьких структур України. Фінанси України. 2008. № 11. С. 41-46.
5. Гранатуров В. М., Ясенова І. Б. Податковий ризик держави: визначення та класифікація. Фінанси України № 10/2007 р. С. 8795.
6. Десятнюк О. М. Моніторинг податкових ризиків: теорія та практика : моногр. Тернопіль : ТНЕУ, 2009. 312 с.
7. Десятнюк О.М. Стратегічні орієнтири управління податковими ризиками. Бізнес інформ : зб. наук. праць Харківського національного економічного університету. 2012. № 11. С. 248–251.
8. Егорова Е.Е. Еще раз о сущности риска и системном подходе... // Управление риском. №2. 2012. С. 9-12.
9. Економічна енциклопедія/ Відповідальний редактор С. В. Мочерний. Київ: Видавничий центр "Академія". Т. 3, 2002. 952 с.
10. Захожай В. Б., Перевалова О. М. Податкові ризики в системі державного управління. Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Економіка. 2009. Вип. 11. С. 32-39.
11. Івасенко С. Аналіз корупційних ризиків в податкових органах України. Публічне управління: теорія та практика. 2014. Вип. 3. С. 170-174.

12. Індекс сприйняття корупції – 2020: результати України. Національне антикорупційне бюро України. URL: <https://nabu.gov.ua/en/open-office/biblio/sociologiya/indeks-spriynyattya-korupciyi-2020-rezultati-ukrayini>.
13. Карчева Г. Т., Карчева І. Я. Інноваційні блокчейн-технології як фактор підвищення ефективності фінансової сфери та економіки. Наукові праці НДФІ. 2017. Вип. 4. С. 39-42.
14. Клапків М.С. Питання етимології економічного ризику. Фінанси України. 2001. № 4. С. 14-20.
15. Клапків М.С. Страхування фінансових ризиків: Монографія. Тернопіль: Економічна думка, Карт-бланш. 2002. 570 с.
16. Коломієць Г. Податкові ризики: сутність та класифікація. Ринок цінних паперів України. Вісник Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку. 2009. № 5-6. С. 27-32.
17. Криворучко Г. В. Технологія блокчейн та перспективи її застосування в процесі бюджетування, орієнтованого на результат. Вісник економічної науки України. 2018. № 2. С. 108-113.
18. Крисоватий А. І. Теоретико-організаційні доміанти та практика реалізації податкової політики в Україні : моногр. Тернопіль : Карт-бланш, 2005. 371 с.
19. Кучерова Г. Ю. Трендовий аналіз податкових надходжень зведеного бюджету України. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. 2015. Вип. 14. С. 258-261.
20. Ламанова Т. Тіньова економіка визначення, структура, методи оцінки. Економіка, фінанси, право. 2000. № 3. С. 22–26.
21. Левченко Н. М., Песеукова А. В Систематизація методологічних основ моніторингу податкових ризиків в системі податкового ризик. Сталий розвиток економіки. 2015. № 4. С. 219-226.
22. Лекарь С. І. Горизонтальний моніторинг як прогресивний механізм податкового контролю. Економічний форум. 2017. № 2. С. 311-318.

23. Литвин О. В. Детермінанти корупційних правопорушень у розрізі протидії корупції в податкових органах. Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2014. Вип. 1. С. 115-121.

24. Ліпський В. В. Податковий контроль: загальна характеристика. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2016. Вип. 38(1). С. 180-183.

25. Макогон В. Д. Податкові надходження у системі формування дохідної частини бюджету. Економічний вісник університету. 2019. Вип. 41. С. 188-195.

26. Матвієнко-Біляєва Г. Л. Ризик-менеджмент як сучасна система ефективного управління ризиками підприємницьких структур. Молодий вчений. 2018. № 4(2). С. 814-818.

27. Машковська І. Л. Окремі питання протидії корупції в органах Державної податкової служби України. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2010. Вип. 22. С. 103-108.

28. Мельник М.І., Лещух І.В. Напрями вдосконалення податкового контролю в умовах підвищення ефективності адміністрування податків в Україні. Економічні інновації: Зб. наук. пр. Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2014. Вип. 57. С. 232-242.

29. Мельник М. В. Бюджетна та податкова система як складові єдиної концепції макроекономічного регулювання. Фінансова система України : [збірник наукових праць]. Острого: Вид-во Національного університету "Острозька академія", 2008. Випуск 10. Ч. 1. С. 157-164.

30. Мельничук Г.С., Дзецько Я.Ю. Податкові ризики та їх вплив на стан економічної безпеки підприємства. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. 2017. Випуск 15. С. 206-210.

31. Мисник Т. Г., Безкровний, Ю. О., Романченко О. В. Податкові ризики: характеристика та шляхи мінімізації. Актуальні проблеми економіки. 2016. № 6. С. 158-166.

32. Мушинська Н. Ю. Деякі теоретичні аспекти проблеми тінізації економіки. Науч.-техн. сб. “Коммун. хоз-во городов”. Вып. 61. X. : ХНАГХ, 2005. С. 258-262.

33. Нехай В. А., Гнедіна К. В. Податкові ризики: зміст та методи зниження. Науковий вісник Полісся. 2015. Вип. 2. С. 132-138.

34. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua>.

35. Офіційний сайт Державної податкової служби України. URL: <https://tax.gov.ua>.

36. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

37. Оцінка громадянами діяльності влади, рівень довіри до соціальних інститутів та політиків, електоральні орієнтації громадян (лютий 2020р. соціологія). Центр Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-diialnosti-vlady-riven-doviry-do-sotsialnykh-instytutiv-ta-politykiv-eklektoralni-oriiientatsii-gromadian-liutyi-2020r>.

38. Пантелєєва Н. М. Інноваційна технологія блокчейн у системі управління державними фінансами. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка. 2018. Вип. 1. С. 363-369.

39. Податковий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

40. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо удосконалення податкового контролю за трансфертним ціноутворенням: закон України від 28.12.2014 № 72-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/72-19#Text>.

41. Про затвердження Методичних рекомендацій з організації проведення перевірок підприємств, що входять до складу фінансово-промислових груп, інших об'єднань і великих платників податків : Наказ ДПА

України № 432 від 16.07.2007 р. URL:
http://www.search.ligazakon.ua>l_doc2.nsf/link1/GDPI8621.html.

42. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо порядку розподілу платників податків по категоріях уваги : Наказ ДПА України № 373 від 30.06.2006 р. URL:
http://www.search.ligazakon.ua>l_doc2.nsf/link1/GDPI7866.html.

43. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» № 3739 від 24.06.2020. URL:
https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69275.

44. Савина О. Н. Мониторинг налоговых рисков государства как механизм повышения эффективности управления налоговой системой. Угрозы и безопасность. 2013. 41 (230). С. 39-47.

45. Тенденції тіньової економіки. Міністерство економіки України. URL:
<https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>.

46. Тиссен У. Тіньова економіка: методи прогнозування, проблеми кількісної оцінки та висновки для економічної політики. Зрушення до ринкової економіки. Реформи в Україні: погляд зсередини. К., 1997. 61 с.

47. Хмелюк А. А. Фінансовий моніторинг: суб'єкти та об'єкти в Україні. Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). 2014. № 1. С. 174-180.

48. Цыркунова Т.А., Мигунова М.И. Налоговые риски: сущность и классификация. Финансы и кредит. 2005. №33. С. 48-53.

49. Швабій К. ПДВ-реформа: 15% замість 20%. Для всіх без винятків. URL:
<https://zn.ua/ukr/macrolevel/pdv-reforma-15-zamist-20-dlja-vsikh-bez-vinjatktiv.html>.

50. Шевчук, А. Проблеми управління податковими ризиками в умовах пандемії COVID-19. Світ фінансів. 2021. Вип. 1. С. 188-200.

51. Юревич Л. М. Податкові ризики в Україні. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Економіка. 2011. Вип. 18. С. 94-98.
52. Ярема Б. П., Ролько А. В. Сучасна податкова система України: проблеми та перспективи розвитку. Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 34. С. 171-175.
53. Ярош М. В. Податок на додану вартість в умовах євроінтеграції: основні ризики адміністрування. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2015. Вип. 6. С. 87-90.
54. Ястремський О. Основи теорії економічного ризику. Навч. пос. для студентів економічних спеціальностей ВНЗ. Київ: “АРТЕК”, 1997. 235 с.
55. Bloomberg. Blockchain Opens Up Kenya’s \$20 Billion Informal Economy. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-06-14/blockchain-is-opening-up-kenya-s-20-billion-informal-economy>.
56. Feige Edgard L. Defining and Estimating Underground and Informal Economies: The New Institutional Economic Approach. World Development. 1990. №7. 990 p.
57. Friedrich Schneider; Dominik Enste. Hiding in the Shadows. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/issues/issues30/>
58. Gutmann P. M. The subterranean economy. Financial Analysis Journal. 1977 №1. p. 24-27.
59. Medium. Five new interesting initiatives in big data and online-scoring in Asia. URL: https://medium.com/@slavasolodkiy_67243/four-new-interesting-initiatives-in-bigdata-and-online-scoring-in-asia-fba4b7516230.
60. Medium. How Estonia is Pioneering the Digital Identity Space. URL: <https://medium.com/metadium/how-estonia-is-pioneering-the-digital-identity-space-4008c709fbb8>.